

POLSKA AKADEMIA NAUK – ODDZIAŁ WE WROCŁAWIU
Prace Komisji Archeologicznej Nr 16

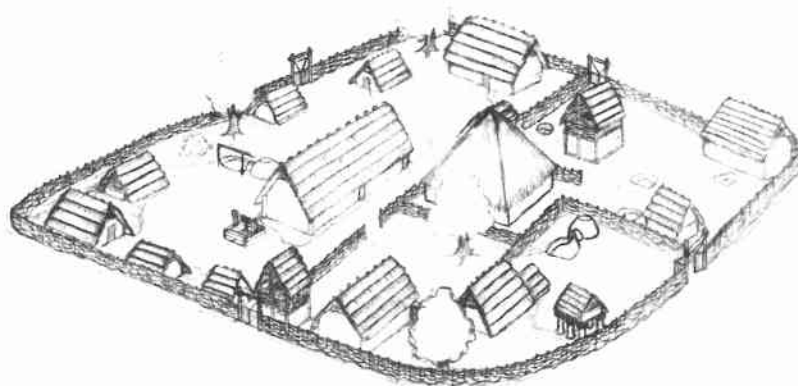
MUZEUM ARCHEOLOGICZNE W BISKUPINIE
Biskupińskie Prace Archeologiczne Nr 5

INSTYTUT ARCHEOLOGII I ETNOLOGII
POLSKIEJ AKADEMII NAUK

ARCHITEKTURA I BUDOWNICTWO EPOKI BRĄZU I WCZESNYCH OKRESÓW EPOKI ŻELAZA

PROBLEMY REKONSTRUKCJI

POD REDAKCJĄ
BOGUSŁAWA GEDIGI I WOJCIECHA PIOTROWSKIEGO

Biskupin – Wrocław 2006

POLNISCHE AKADEMIE DER WISSENSCHAFTEN – ABTEILUNG WROCLAW
Arbeiten der Archäologischen Kommission Nr. 16

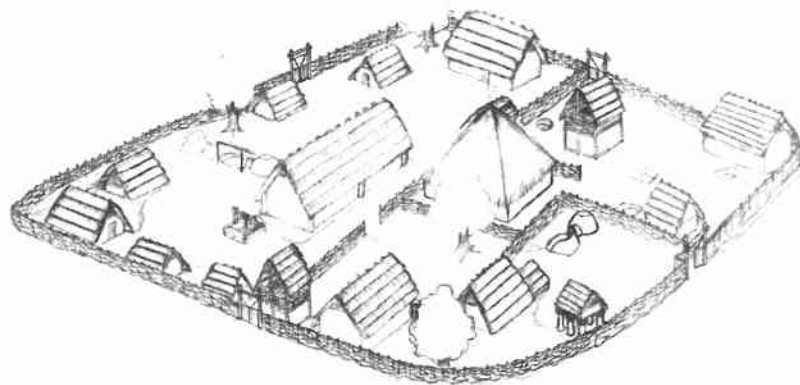
ARCHÄOLOGISCHES MUSEUM IN BISKUPIN
Biskupiner Archäologische Arbeiten Nr. 5

INSTITUT DER ARCHÄOLOGIE UND ETHNOLOGIE
POLNISCHE AKADEMIE DER WISSENSCHAFTEN

ARCHITEKTUR UND BAUWESEN IN DER BRONZE- UND DEN FRÜHEN PERIODEN DER EISENZEIT

PROBLEME DER REKONSTRUKTION

HERAUSGEGEBEN von
BOGUSŁAW GEDIGA und WOJCIECH PIOTROWSKI

Biskupin – Wrocław 2006

Komitet Redakcyjny Prac Komisji Archeologicznej Oddziału PAN we Wrocławiu
Przewodniczący: Lech Leciejewicz
Członkowie: Włodzimierz Wojciechowski, Juliusz Ziomecki

Tom recenzowany przez Komisję Wydawniczą
przy Dyrektorze Instytutu Archeologii i Etnologii PAN

Opracowanie okładki: Romuald Lazarowicz
Opracowanie techniczne: Jarosław Michalak

Tłumaczenia streszczeń: Janusz Murczkiewicz, Jan Piotrowski

Na I stronie okładki wykorzystano rekonstrukcję osady w Starym Hradisku,
rysowała M. Černá. Na IV stronie okładki wykorzystano rekonstrukcję chaty
ze stanowiska Liptovská Mara I, rysował K. Pieta.

© Copyright by Muzeum Archeologiczne w Biskupinie, PL 88-410 Gąsawa,
Biskupin 17 and Oddział PAN we Wrocławiu, PL 50-449 Wrocław, Podwale 75
Biskupin – Wrocław 2006
All rights reserved

ISBN 83-915490-4-6

Druk i oprawa

kontra
agencja reklamowa
drukarnia

ul. Chabrowa 5a, 52-200 Wysoka/Wrocław

Nakład: 500 egz.

Spis treści – Inhalt

BOGUSŁAW GEDIGA	
Architektura i budownictwo w epoce brązu i wczesnych okresach epoki żelaza (Uwagi wprowadzające do problematyki)	7
Architektur und Bauwesen in der Bronze- und den frühen Perioden der Eisenzeit (Einführungsbemerkungen zur Problematik)	13
JAN WRABEC	
Katedra, czy barak? Architektura i budownictwo z punktu widzenia historyka sztuki	19
Architektur und Bauwesen aus dem Standpunkt der Kunstgeschichte	29
MARTA TOBOLCZYK	
Wstęp do ontogenezy architektury. Nowe możliwości interpretacji w archeologii	31
Introduction to Ontogenesis of Architecture. New possibilities in archaeological interpretations	51
JAN BOUZEK	
Constructions, parallels, houses, villages: experiences from diggings and observations in the Czech Republik, Bulgaria and Sri Lanka	57
BERNHARD HÄNSEL, KRISTINA MIHOVIĆ, BIBA TERŽAN	
Gräber am Tor. Zur Architektur eines repräsentativen Zugangs in eine protourbane Siedlung der älteren Bronzezeit Istriens	69
ANNA GROSSMAN	
Rozwiązania konstrukcyjne osady obronnej kultury łużyckiej w Biskupinie – standardy czy nowości?	91
Konstruktive Lösungen der befestigten Siedlung der Lausitzer Kultur in Biskupin – Standards oder Neuheiten?	121
JACEK WOŹNY	
Żarna kamienne w konstrukcjach grobowych kultury pomorskiej	125
Mahlsteine in Grabkonstruktionen der Pommerschen Kultur	138
DIETER KRAMER	
Der Kröll-Schmiedkogel in Kleinklein	141
JUSTYNA BARON	
Zabudowa i organizacja przestrzenna osady ludności kultury łużyckiej w Polwicy na Śląsku	163
Bebauung und räumliche Anordnung der Siedlung der Lausitzer Kultur in Polwica in Schlesien	174
EWA BUGAJ, JAROSŁAW KOPIASZ	
Próba interpretacji zabudowy osady z wczesnej epoki żelaza na stanowisku Milejowice 19, pow. wrocławski	175
Die Bebauung einer Siedlung aus der frühen Eisenzeit auf dem Fundplatz Milejowice 19, Kr. Wrocław – Versuch einer Interpretation	205
HENRIK THRANE	
Houses of the Bronze and Early Iron Age in South Scandinavia	209

LADISLAV VELIAČIK	
Erkenntnisse über die Verteidigungs- und Wohnarchitektur auf den Burgwällen der Lausitzer Kultur in der Slowakei	225
Poznatky o obrannej a obytnej architektúre na hradiskách lužickej kultúry na Slovensku	241
MILOSLAV CHYTRÁČEK	
Befestigungen der Hallstatt- und Frühlatènezeit in Westböhmen	243
ALŽBĚTA DANIELISOVÁ	
To the architecture of oppida. Reconstruction of one part of settlement pattern behind the ramparts	269
KAROL PIETA	
Hausbauentwicklung in der Púchov-Kultur	303
CLEMENS EIBNER	
Die Wohnungen der Berg- und Hüttenleute im bronzezeitlichen Kupferbergbau in den Ostalpen	319
WOJCIECH PIOTROWSKI	
Rezerwat archeologiczny w Biskupinie na tle wybranych rezerwatów archeologicznych Europy	327
Biskupin archaeological reserve in comparison with selected archaeological reserves of Europe	364
Lista Autorów/Verzeichnis der Autoren.....	367

Ewa Bugaj, Jarosław Kopiasz

Poznań, Biskupin

Próba interpretacji zabudowy osady z wczesnej epoki żelaza na stanowisku Milejowice 19, pow. wrocławski

Archeologia pradziejowa ma bardzo ograniczone możliwości wglądu w kompletny obraz rozmaitych form użytkowych, tworzonych świadomie przez ludzi i organizujących im przychylne środowisko, wyrażone w konkretnych kształtach przestrzennych trwale połączonych z gruntem, w których zamieszkiwali, gospodarowali, sprawowali kult lub rozmaite funkcje społeczne, a które zwiemy budownictwem, względnie architekturą. Pomimo tej ograniczonej materii źródeł, dostępnych najczęściej w postaci zarysów kształtów budowli na poziomie gruntu, obserwowalne bywają na ich podstawie ewidentne zmiany w kształtowaniu rozmaitych form budowlanych na przestrzeni pradziejów, będących odbiciem poszczególnych momentów dziejowych, możliwości technicznych, warunków naturalnych oraz społecznych.

W niniejszym artykule pragniemy zaprezentować interpretację zabudowy pradziejowej osady na konkretnym przykładzie dolnośląskiego stanowiska Milejowice 19. Położone jest ono w obrębie gm. Żórawina, w odległości około 1000 m na południowy zachód od zabudowań wsi Milejowice oraz około 700 m na południowy wschód od wsi Krajków (ryc. 1). Pierwszych odkryć dokonano w 1999 r., w trakcie ratowniczych badań wykopaliskowych związanych z budową północnej nitki autostrady A-4 (Kopiasz 2001). Zasadniczy przebieg prac terenowych miał miejsce w latach 2000 i 2001 (Bugaj i in. 2002; Bugaj, Gediga 2004). Należy zaznaczyć, że przebadana powierzchnia była bardzo duża i wyniosła 737,5 arów, gdyż teren prac obejmował przyszłe miejsca obsługi podróżnych – tzw. MOP-y Krajków, leżące po obu stronach budowanej autostrady. Z drugiej strony nowobudowane jezdnie autostrady A-4 pokrywały się z przebiegiem starej drogi ekspresowej, zbudowanej w latach trzydziestych XX w., więc stanowisko było już częściowo zniszczone oraz przecięte i podzielone przez ową drogę na dwie części. Prace wykopaliskowe, prowadzone z ramienia Instytutu Archeologii i Etnologii PAN, Oddział we Wrocławiu, pod opieką merytoryczną prof. dr. hab. Bogusła-

wa Gedigi, toczyły się równolegle na tych dwóch odseparowanych obszarach. Zarówno inwestycja drogowa, jak i badania terenowe były finansowane przez ówczesną Agencję Budowy i Eksploatacji Autostrad. Stanowisko otrzymało nazwę Milejowice 19, pas N (na północy) i Milejowice 19, pas S (na południu), a odcinek stanowiska eksplorowany w roku 1999 oznaczono jako pas N/99 (ryc. 2).

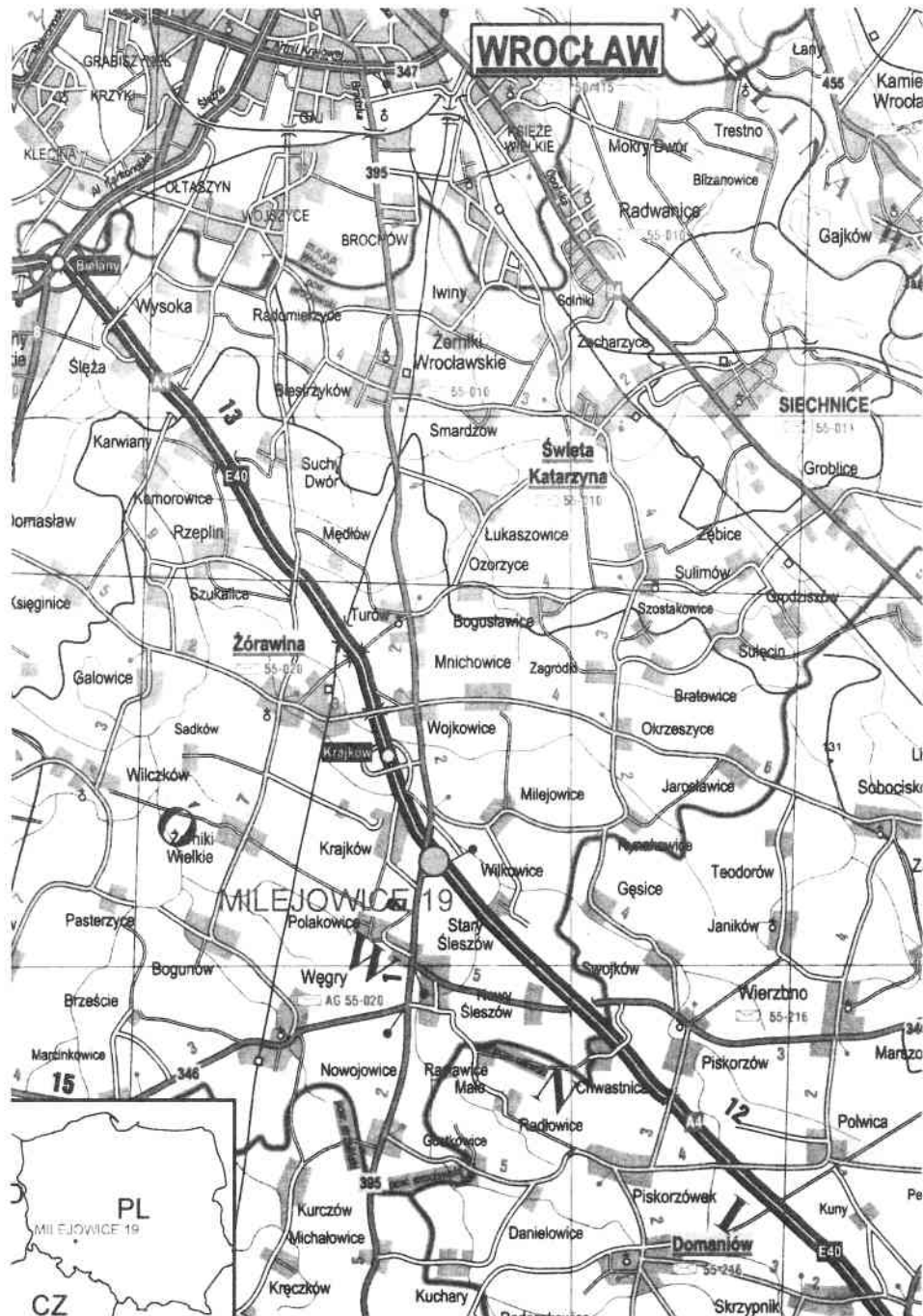
W następnych sezonach badawczych, w latach 2000-2002 rozpoznano liczne ślady budowli zorganizowanych przeważnie w regularne układy przestrzenne. Relikty te okazały się bardzo interesujące i cenne źródłowo, gdyż dostarczyły wielu przesłanek do rozważań na temat budownictwa oraz do próby przeprowadzenia analizy w aspekcie socjotopografii zbadanego stanowiska (ryc. 2). Szczególnie te ostatnie zagadnienia, związane z przestrzenną organizacją zabudowy, a także z funkcjonalnym podziałem poszczególnych partii osad otwartych ludności kultury łużyckiej, nie były, jak dotąd, przedmiotem szerszych studiów, z uwagi na niedostateczny stan rozpoznania takich stanowisk nie tylko na ziemiach polskich, ale też w dużej mierze i na terenach sąsiednich. Dotychczas więcej przesłanek ku takim studiom dostarczały jedynie badania w obrębie niektórych grodów – w przypadku ziem polskich szczególnie grodu w Biskupinie¹. W tym aspekcie przebadana w skali wielkoprzestrzennej osada otwarta w Milejowicach 19 dostarczyła bardzo obiecujących podstaw dla dalszych studiów (Gediga 2004a, 409-414).

W trakcie przeprowadzonych ratowniczych prac wykopaliskowych na obu pasach stanowiska zarejestrowano i wyeksplorowano około 2700 obiektów archeologicznych. Marginalnie, w zachodniej części badanego terenu, odkryto pozostałości cmentarzyska ludności kultury unietyckiej z I okresu epoki brązu w postaci 10 pochówków² (Kopiasz 2004, 31-60), natomiast wszystkie pozostałe obiekty nieruchome oraz materiały ruchome posiadały charakter osadniczy, wskazujący, że na badanym obszarze mamy do czynienia z pozostałościami stałej osady otwartej ludności kultury łużyckiej ze schyłku okresu brązu oraz głównie podokresu Ha C wczesnej epoki żelaza³. Wskazują na to uchwycone w trakcie badań pozostałości naziemnej zabudowy drewnianej typu przede wszystkim słupowego (Bugaj, Gediga 2004, ryc. 6-8, 16, 17) oraz znaczne nagromadzenie relikwów zabudowy ziemnej i jam gospodarczych (Bugaj, Gediga 2004, ryc. 2, 3, 17). W ich

¹ O skali badań na stanowisku nr 4 w Biskupinie, pow. Żnin, świadczy fakt, że przebadano w przybliżeniu 75% obszaru grodu o powierzchni ok. 2 ha (Piotrowski 1991, 88, 97).

² Ostatnio przeprowadzone analizy C-14 wykazały, iż z kulturą unietycką należy łączyć nie 9, jak wcześniej przypuszczano, lecz 10 obiektów sepulkralnych. Obiekt 969 z pasa N (pochówek mężczyzny) pozbawiony „czułego” chronologicznie materiału zabytkowego datowany jest na podstawie kości zmarłego na lata 3630±35 BP (Goslar 2004).

³ Pomijając obiekty nowożytnie lub współczesne, których największą ilość (ok. 30 dużych jam) stwierdzono w południowej i zachodniej partii pasa S.

Ryc. 1. Lokalizacja stanowiska

Abb. 1. Lageplan des Fundplatzes

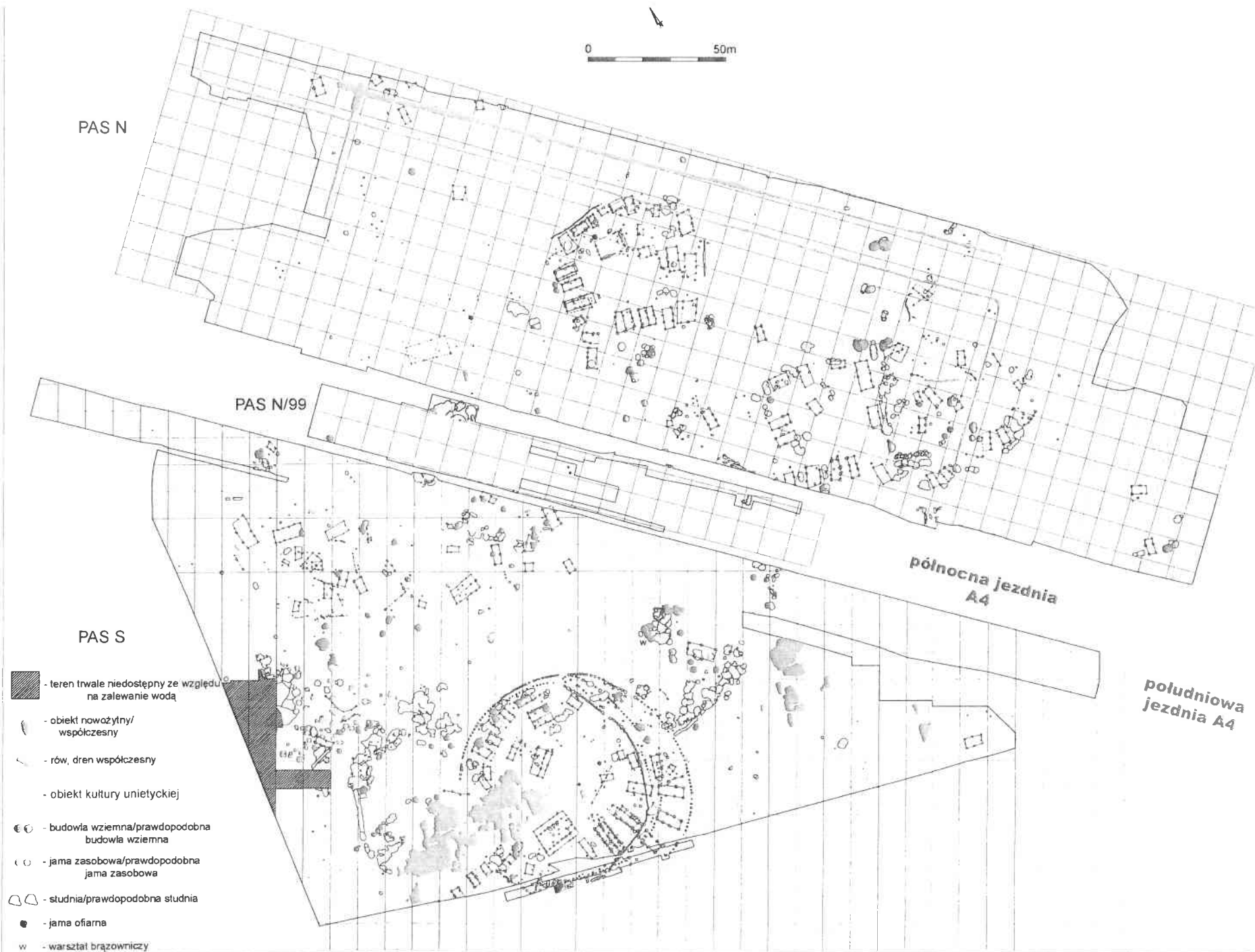
sąsiedztwie natrafiono także na pięć studni, z których cztery posiadały zachowane drewniane cembrowiny (Gediga i in. 2001, ryc. 5; Bugaj i in. 2002, ryc. 10; Bugaj, Gediga 2004, ryc. 9, 10, 12b; Gediga 2004a, ryc. 3, 10). Do tej liczby należy prawdopodobnie dodać dwa dalsze obiekty spełniające, przynajmniej częściowo, kryteria studni.

W toku eksploracji nawarstwień kulturowych pozyskano różnorodny materiał masowy, który stanowiła głównie ceramika, polepa oraz kości zwierzęce. Oprócz tego wystąpiły też inne artefakty, jak przęśliki i ciężarki tkackie, formy odlewnicze, kamienie żarnowe, rozcieracze oraz przedmioty wykonane z kości, brązu, żelaza lub ich fragmenty (Bugaj i in. 2002, ryc. 5, 6; Bugaj, Gediga 2004, ryc. 13-15; Gediga 2004b, fot. 9). Materiał ten stanowi obecnie przedmiot szczególnych analiz i jest opracowywany przez autorów niniejszego artykułu.

Na podstawie rozpoznania materiałów źródłowych, w tym głównie ceramiki, chronologię całej osady określić można na schyłek epoki brązu, a przede wszystkim na podokres Ha C. Takie datowanie założenia osadniczego z Milejowic potwierdzają także wyniki analiz dendrochronologicznych, wykonane na podstawie dranic studni odkrytych na stanowisku, mieszczące się w przedziale od około 680 do około 600 roku BC (Krapiec 2001a; 2001b; 2003) oraz próba kości zwierzęcych oznaczona metodą C-14 na 2750 ± 110 BP (Pazdur 2001). I chociaż wedle miar archeologicznych jest to już względnie doprecyzowany okres, to należy zwrócić uwagę, że podokres Ha C datowany jest na przedział czasowy trwający około 150 lat, więc rodzi się pytanie, czy wszystkie odkryte na osadzie obiekty funkcjonowały tutaj jednocześnie, czy też mamy do czynienia ze śladami kolejnych przemieszczeń zabudowy. Kolejna analiza C-14 przeprowadzona na kościach zwierzęcych z obiektu 751 (w którym odkryto m.in. halszacką ceramikę malowaną; Goslar 2004) z pasa S wykazała lata 2380 ± 35 BP, co należy uznać za dość późne datowanie.

Na podstawie istniejących przesłanek, w tym głównie pozostającego do dyspozycji materiału ceramicznego, nie mamy możliwości określenia kolejnych faz zabudowy. Sądząc po rysujących się wyraźnie oddzielnych skupiskach konstrukcji budowlanych, możemy brać pod uwagę ewentualność, że sukcesywnie na przestrzeni czasu, w miarę jak ulegały zużyciu budynki drewniane, przemieszczano budowle. Jednakże nie można również wykluczyć funkcjonowania osady przez jakiś czas na całej zbadanej przestrzeni. Etap zasiedlenia niemal każdego skupiska obejmował fazy licznych napraw budowli słupowych czy wręcz posadowienia nowej konstrukcji w miejscu nieznacznie oddalonym od pierwotnego budynku, przy zachowaniu wcześniejszych reguł urbanistyczno-architektonicznych. Również planigrafia budowli ziemnych i słupowych wskazuje w niektórych przypadkach na wzajemne wykluczanie się ich użytkowania w tym samym czasie.

Rozpoczynając analizę form budowlanych od wydzielonego pasa północnego stanowiska (ryc. 2), można zaobserwować, że generalnie na przebadanym obszarze uwidacznia się część, na której wystąpiła bardziej zwarta zabudowa, oraz

Ryc. 2. Plan ogólny obszaru badań z interpretacją funkcjonalną obiektów
 Abb. 2. Gesamtplan des Forschungsareals mit funktionaler Bestimmung der Objekte

peryferie z pozostałościami rozmaitych jam i śladami dołków posłupowych, czasami tworzących zarysy budowli naziemnych. W partiach osady wskazujących na koncentrację zabudowy można wyróżnić dwa wyraźnie zarysowane w kształt czworokątne kompleksy skupione dookoła wolnych przestrzeni – placów (majdanów), które osiągały w przybliżeniu wymiary 20 x 25 m i 16 x 26 m oraz zarysy trzeciego, mniej wyraźnego i niepełnego układu konstrukcji ziemnych i naziemnych, rozłożonych także dookoła wolnego miejsca.

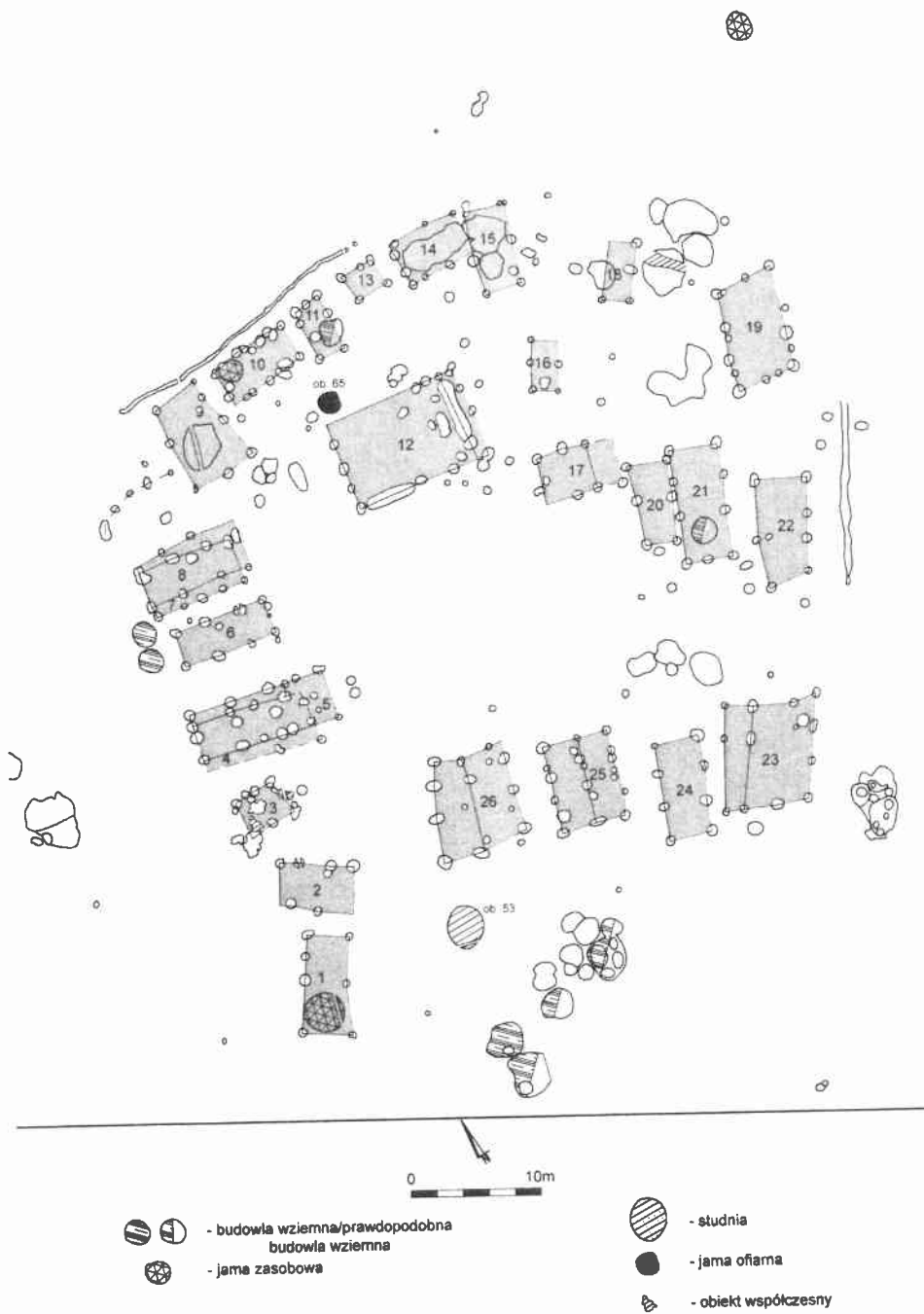
Najbardziej regularny z owych kompleksów, w przybliżeniu dający się wpisać w kwadrat i zorganizowany wokół pustego placu, usytuowany jest w północno-zachodniej części pasa N (ryc. 3). Zarejestrowano w jego obrębie koncentrację obiektów, wśród których dominują przede wszystkim doły posłupowe, pozwalające na wykreślenie zarysów różnorodnych budowli naziemnych. W naszej rekonstrukcji jest ich 26, przy czym w części północnej i wschodniej kompleksu występują w dwóch i trzech rzędach. Zwraca uwagę przeważająca forma budowli o zarysie prostokątnym, najczęściej bez dodatkowych podziałów wnętrza, oparta na module wyznaczonym przez osiem, dziesięć słupów głównych, które niekiedy uzupełniane są w ścianach obwodowych kolejnymi słupami. Zasada ta pojawia się na całym pasie północnym (budynki: 2, 5-8, 10?, 19, 21, 22, 24; ryc. 3). Powierzchnie tych konstrukcji wynoszą z reguły dwadzieścia kilka lub nieco ponad 30 m². W jednym przypadku, w omawianym kompleksie, powierzchnia osiągnęła wielkość 53 m², a w kolejnym aż 75 m² (budynek 23 i 12, ryc. 3). Ta ostatnia budowla posiadała również widoczne smugi fundamentowe czy też ślady podwalin, a wyjątkowo duża ilość zabytków ruchomych, które tam odkryto, w tym kilka rozcieraczy, wskazuje być może na jakiś gospodarczy jej charakter, służący całemu kompleksowi, chociaż nie można wykluczyć także innych jej interpretacji. Pozostałe konstrukcje wśród omawianego powyżej typu naziemnych słupowych budowli większych uznać można za regularne budynki mieszkalne, posiadające zadaszenia oraz sporadycznie jakieś sienie, podcienia bądź inne przybudówki (nie rekonstruowane w naszej propozycji). Na tle tych konstrukcji wyróżnia się dwunawowy budynek 25 (być może jeszcze 26), który posiadał rząd wewnętrznych słupów – soch, dźwigających ciężar dachu. Wśród domostw omawianego kompleksu zwracają uwagę szczególnie dwa z zachowanymi piwniczkami, usytuowanymi w pobliżu ścian szczytowych (numer 1 i 10).

Natomiast widoczne wśród naszych rekonstrukcji na całym pasie N mniejsze budowle, o wymiarach kilku lub kilkunastu m² i zarysach wyznaczanych przez sześć lub cztery słupy, pełniły prawdopodobnie różnorodne funkcje gospodarcze. Przypuszcza się, że te pierwsze mogły pełnić funkcję warsztatów, obór lub spichlerzy (Krause, Wieland 1990, 225). Na podstawie analogii etnograficznych domniemywać należy, że budowle czterosłupowe tworzyły zadaszone, ale pozabwione ścian brogi bądź na przykład spichlerze funkcjonujące w postaci platform palowych czy stołowych (Niesiołowska-Hoffman 1963, 69; Moszyński 1967, 244-246; Michalski 1983, 142).

Co do konstrukcji ścian budynków milejowickich, to domniemywać można, iż wznoszone były zapewne w technice sumikowo-łątkowej. Nie należy wykluczać także kombinacji tego systemu konstrukcyjnego z techniką zrębową, szczególnie tam, gdzie nie stwierdzono obecności słupa narożnego. W literaturze przedmiotu najczęściej rozważana jest jednak możliwość stosowania techniki sumikowo-łątkowej (Rajewski 1950, 263-268; Niesiołowska-Hoffmann 1963, 42-47; Jadczyk 1981, 196-202; Michalski 1983, 137), a licznych potwierdzeń powszechności wykorzystania takiego właśnie systemu wznoszenia ścian dostarczają także analogie etnograficzne. Ma on ponadto wiele zalet, gdyż zastosowanie techniki sumikowo-łątkowej pozwalało na wznoszenie ścian o dowolnej długości, a ich rozmiary warunkowane były jedynie długością sumików w poszczególnych segmentach, dawał też możliwości rozbudowy konstrukcji i był ekonomiczny (Niesiołowska-Hoffmann 1963, 46; Moszyński 1967, 511-514).

Rekonstrukcja zadaszenia budynków, co podkreślano niejednokrotnie przy okazji omawiania budownictwa pradziejowego, należy do najtrudniejszych zagadnień (Pyrgała 1972, 151-153; Jadczyk 1981, 209-214). Zachowane ślady na osadzie w Milejowicach pozwalają jedynie na ograniczone, pośrednie próby odtworzenia konstrukcji dachu, czynione najczęściej także w oparciu o analogie etnograficzne. Obecność śladów po słupach umieszczonych pośrodku ścian szczytowych, a także występowanie układów dołów posłupowych we wnętrzu, na dłuższej osi budynków, co jednak w Milejowicach jest rzadkością, wskazywać mogą na zastosowanie konstrukcji socha-ślemię. W obiektach o niezbyt dużej szerokości ścian szczytowych, a w których najczęściej w ścianach dłuższych znajdowały się regularnie rozmieszczone słupy, ślemię wspierało się najpewniej na półsochach. Nie należy wykluczać także łączenia obydwu systemów – soch i półsoch.

Jeśli przyjrzymy się obecnie kwestii zorientowania słupowych budowli naziemnych omawianego czworokątnego kompleksu (ryc. 3), to stwierdzimy, że były one skierowane do placu bądź wąskimi frontami, bądź też dłuższymi partiami ścian (rzadziej), co zarazem wyznacza dwa dominujące na całym pasie N układy owych przeważających tutaj budowli prostokątnych – jeden mniej więcej na linii północ - południe, a drugi na linii w przybliżeniu wschód - zachód. Wiąże się z tym zagadnienie sytuowania wejść do budynków. Jeśli przyjąć sugestie pojawiające się w literaturze, iż w budownictwie ludności kultury łużyckiej przeważają domy słupowe wąskofrontowe (Niesiołowska-Hoffmann 1963, 50-53), to zaproponowane dla części północnej osady rekonstrukcje potwierdzałyby częściowo taki stan rzeczy. Wejścia do wykreślonych w ramach omawianego kompleksu budowli naziemnych wypadałoby natomiast ulokować rozmaicie – raz w ścianach wąskich, raz w szerszych – w zależności od ustawienia do placu, przyjmując, że stanowił on centrum i punkt odniesienia. Ślady odkryte na stanowisku nie pozwoliły na wysunięcie w tym względzie jednoznacznych wniosków. Sądzymy, że należy także wziąć tutaj pod uwagę względy praktyczne, jak nasłonecznienie i osłonięcie od wiatru oraz oddalenie od jam śmietniskowych. Zabudowa grodu

Ryc. 3. Północno-zachodni kompleks osadniczy pasa N
 Abb. 3. Nordwestlicher Siedlungskomplex des südlichen Streifens

w Biskupinie, chociaż o innym charakterze i odmiennych warunkach rozplanowania, każe uwzględniać także możliwość sytuowania wejść w ścianach dłuższych prostokątnych budowli (Rajewski 1950, 261; 1958, 66 i n.).

Oprócz ewidentnych na całym stanowisku słupowych budowli naziemnych można wyróżnić także inne obiekty – zagłębione, pełniące zapewne podobnie jak obiekty ziemne zarówno funkcje mieszkalne, jak i gospodarcze. Konstruowane są one najczęściej poprzez jeden, dwa, trzy lub cztery słupy zarejestrowane w płytkich, płaskodennych jamach o kształtach w planach poziomych zbliżonych do czworobocznych lub owalnych. Można je interpretować jako półziemianki lub też rozmaite szałas. Tego typu obiekty wyróżniliśmy także na omawianym pasie N (ryc. 2-4), aczkolwiek pojawiają się na obrzeżach lub wewnątrz zwartej zabudowy owych regularnych kompleksów zorganizowanych w czworokąty dookoła wolnych placów.

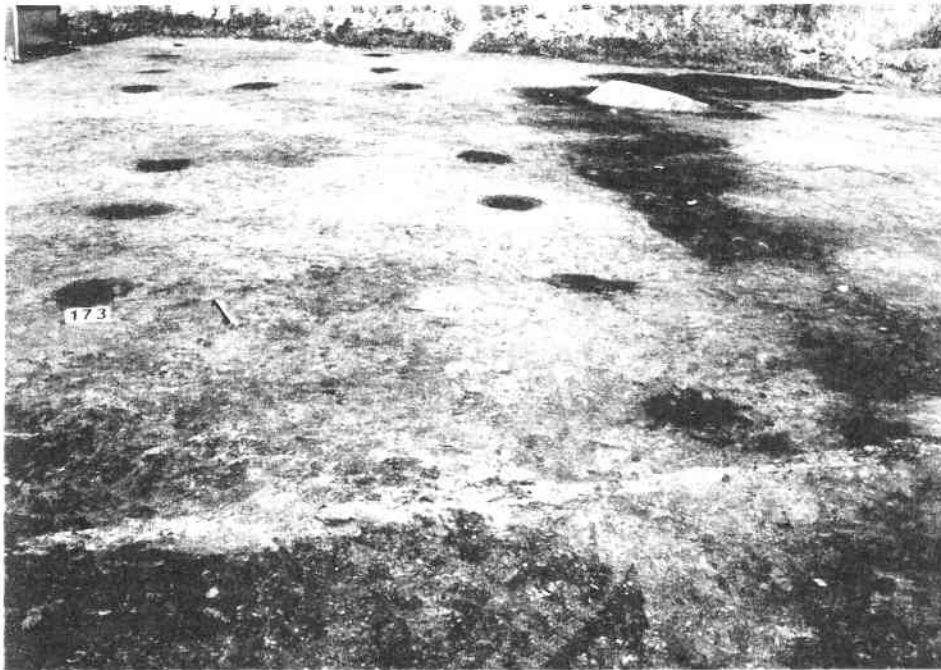
Zatrzymując się jeszcze na chwilę przy opisywanym powyżej bardziej szczegółowo czworokątnym kompleksie ulokowanym skrajnie w kierunku północno-zachodnim na pasie N stanowiska, zwrócić należy uwagę na zarysy płytkich rowków długości kilkudziesięciu metrów, które biegły na jego dwóch obrzeżach, w części wschodniej i północnej, równoległe do ścian budowli słupowych (ryc. 2, 3). Prawdopodobnie są to pozostałości ogrodzenia zamykającego pierwotnie to założenie. Odgródzenie części osady, którego pozostałością są rowy palisadowe założone na planie prostokąta lub trapezu, prawdopodobnie świadczy o chęci wyrażania odrębności jej mieszkańców. W okresie halsztackim, jak również i wcześniej, w czasie egzystowania społeczności kultury pół popielnicowych, pozostałości w ten sposób ogrodzonych osad znane są głównie z Bawarii i Badenu-Wirtembergii. Do tej grupy można przykładowo zaliczyć następujące stanowiska: Fruenberg, Galgenberg, Kelheim, Pflaumloch, Straßkirchen, Straubing-Öberau (Krause, Wieland 1990; Nagler-Zanier 1996; Schauer 2000/2001).

Dodać można, iż w południowej części omawianego skupiska z pasa N odkryto studnię – obiekt 53 (Bugaj, Gediga 2004, ryc. 9; Gediga 2004a, ryc. 3) z zachowaną drewnianą cembrowiną w konstrukcji krzyżowej. W wypełnisku jej partii spągowych znajdowały się dwa, niemal kompletne naczynia, w tym jedno z fragmentami sznurka w uchu. Z interesujących znalezisk tego skupiska wymienić należy jeszcze obiekt numer 65, posiadający najprawdopodobniej charakter ofiary wotywniej (obok budynku 12; ryc. 2, 3). Depozyt ten stanowiło naczynie wazowate (Bugaj i in. 2002, ryc. 5: 2), wewnątrz którego znajdowały się kości, fragmenty ceramiki i wyrobów z brązu (m.in. fragment siekierki) oraz surowiec brązowy (Gediga 2004a, ryc. 4).

Na południowy wschód od omawianego powyżej najbardziej regularnego oraz izolowanego kompleksu zabudowy na pasie N znajduje się kolejne podobne skupisko, również regularnie rozlokowane wokół placu (ryc. 2, 4). Topografia zabudowy pozwala zamknąć to skupisko w formę prostokątną. Ponownie dominujące ślady jam posłupowych pozwalają na stwierdzenie występowania kilkunastu bu-

Ryc. 4. Centralny i południowo-wschodni kompleks osadniczy pasa N
 Abb. 4. Zentraler und südöstlicher Siedlungskomplex des nördlichen Streifens

Ryc. 5. Widok od południa na relikty budynku 35 (część) i 38 centralnego kompleksu osadniczego pasa N; po stronie wschodniej kompleks jam gospodarczych z widocznym głazem narzutowym w obiekcie 141

Abb. 5. Blick von Süden auf die Relikte der Häuser Nr. 35 (ein Teil) und 38 des zentralen Siedlungskomplexes des nördlichen Streifens; östlich davon Komplex der Wirtschaftsgruben mit sichtbarem Findlingsblock im Objekt Nr. 141

dynków naziemnych. Wyróżniliśmy ich 13 (budowle o numerach: 27-30, 32-35, 38, 49-52). Jeśli chodzi o ich kształty i zasady konstrukcji, to stosują się do nich wszystkie te sugestie, które już zostały przytoczone. Natomiast warto jeszcze zwrócić uwagę, że w obrębie tego skupiska, na wschód od usytuowanych na osi północ - południe regularnych, dużych i prostokątnych budynków słupowych, zarejestrowano kompleks jam ułożony paralelnie do nich (Bugaj i in. 2002, ryc. 7). Kształty owych jam i ich wypełniska świadczą, że mamy tutaj do czynienia z typowym zapleczem gospodarczym w postaci jam wydrążonych w celu pozyskiwania surowca, w tym przypadku pyłów lessopodobnych, służących m.in. do uszczelniania ścian budowli. Wtórnie służyły one za śmietniska ułożone na zewnątrz od skupisk osadniczych. Interesująca jest obecność w centrum jednej jamy płaskiego bloku narzutowego dużych rozmiarów, o szerokości i długości około 1,8 x 1 m – obiekt numer 141 (ryc. 5; Bugaj i in. 2002, ryc. 8; Bugaj, Gediga 2004, ryc. 11). Jest wysoce prawdopodobne, że ów głaz ze swoim „praktycznym”

płaskim kształtem mógł być wykorzystywany przez ludność osady jako swoisty rodzaj „podestu”, choć trudno o jakies bliższe interpretacje dotyczące jego charakteru. Być może nie tylko aspekt praktyczny odgrywał tutaj rolę, ale blok ten służyć mógł również podczas rozmaitych ceremonii kultowych czy aktywności rytualnych.

Wypada jeszcze dodać, że na południowym skraju wspomnianego powyżej ciągu jam ulokowana była studnia, bez zachowanych pozostałości drewnianych – obiekt numer 150, natomiast w obrębie omawianego skupiska, w jego części centralno-zachodniej, usytuowana była też druga studnia – obiekt numer 280, z zachowaną czworokątną konstrukcją drewnianej cembrowiny, wykonaną w konstrukcji krzyżowej prostej na wczopy (Gediga i in. 2001, ryc. 5; Bugaj, Gediga 2004, ryc. 10a).

Na wschód od omawianego czworokątnego kompleksu zabudowy, poza wspomnianym ciągiem jam, kształtuje się zarys kolejnego, trzeciego skupiska (ryc. 4), z tendencją do sytuowania wszelkich obiektów również dookoła wolnego placu pośrodku, aczkolwiek jakaś regularna forma naziemnej zabudowy słupowej jest tutaj bardzo nikła. W skład tego skupiska wchodziło co najmniej 12 budynków o numerach: 36, 37, 39-48, z czego trzech (42, 43, 45) nie można uznać za pewne. Należy sądzić, że pierwotnie skupisko to liczyło więcej obiektów naziemnych, o czym świadczy duża liczba logicznie ze sobą powiązanych ciągów dołów posłupowych. Część z nich może być pozostałością po niesprecyzowanych bliżej ogrodzeniach. Niewątpliwym śladem takiej konstrukcji jest pasmo dołów zarejestrowanych na wschód od budynku 44.

Ta część osady, w przeciwieństwie do wcześniej opisanych, została założona w dużym przybliżeniu na planie okręgu, z centrum pomiędzy budynkiem 39 i 40. (ryc. 2, 4). Na obwodzie koła o średnicy około 50 m zlokalizowano 8 budynków o numerach: 36, 37, 41, 43-47. Wewnętrzne zgrupowanie trzech, czterech chat, pozornie nieregularne charakteryzuje się jednak przestrzeganiem zasad orientacji północ - południe i północny wschód - południowy zachód.

W tej części osady natrafiono także na porozrzucane z pozoru w nieładzie jamy, z których część miała charakter wybierzysk. Jednakże po wnikliwszej analizie można stwierdzić, iż są rozlokowane w przybliżeniu na linii północ - południe (większość z nich) i wschód - zachód. Natomiast na południowo-zachodnich obrzeżach trzeciego skupiska pasa N odkryto kolejną studnię – obiekt numer 965, z zachowaną w złym stanie konstrukcją prostokątnej cembrowiny drewnianej o wymiarach 1,0 x 0,9 m, z której przetrwało we fragmentach 14 dranic z zaciosami na końcach, łączonych w narożnikach techniką krzyżową. W obrębie studni wystąpiła ceramika, kości zwierzęce i kamienie oraz na głębokości ponad 2 m naczynie z kory (Bugaj, Gediga 2004, ryc. 12b). Prócz reliktyw budownictwa naziemnego natrafiono w tej części osady na obiekty wziemne. Warto zauważyć, że w całym pasie N obiektów wziemnych jest w trzecim skupisku osadniczym najwięcej i można przypuszczać, że te z nich, które położone były pomiędzy obiek-

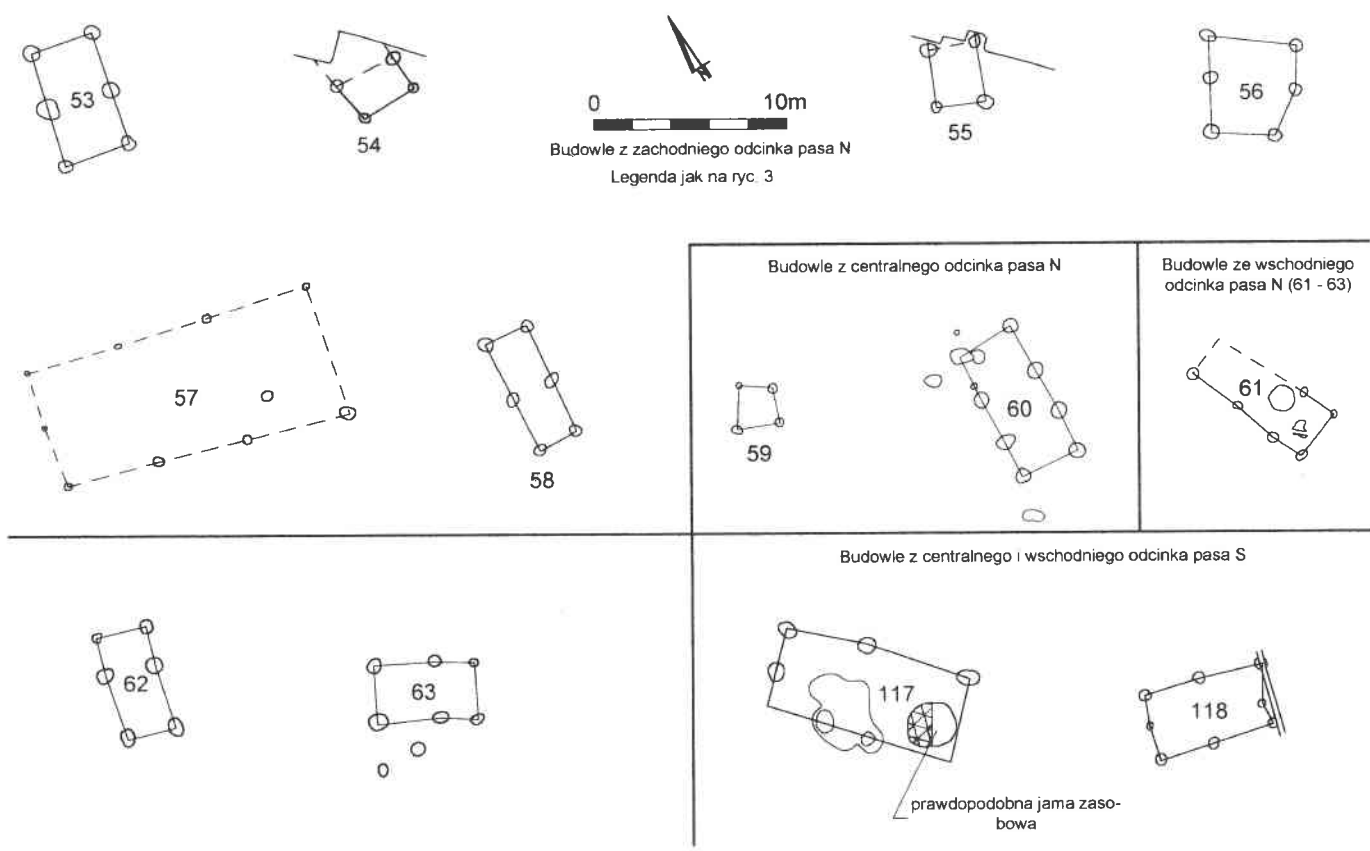
tem 150 i budynkiem 40, 45, 46, założono na planie koła o średnicy ok. 30 m. Centralną część zajmował wolny od zabudowy plac na południe od budynku 48.

Trudno stwierdzić, jak to już zostało na wstępie podkreślone, czy mamy do czynienia w przypadku owych wyróżniających się skupisk zabudowy pasa N z partiami osady funkcjonującymi w jednym czasie, czy też z kolejnymi fazami użytkowania przestrzeni zasiedlonej głównie w podokresie Ha C. Na rzecz jednoczesnego funkcjonowania tych skupisk przemawiać może zasadniczo podobny model zorganizowania zabudowy wokół wolnych placów, a ponadto zbliżone daty uzyskane z analiz drewnianych cembrowin studni (obiekt numer 53 w pierwszym czworokątnym skupisku, obiekt numer 280 w drugim i wreszcie obiekt 965 na obrzeżach trzeciego). Oceniono w wyniku analiz dendrochronologicznych, że drewno ścięte do wykonania cembrowiny studni numer 53 datować można na lata 40-te, następnie 70-te i 2. poł. 80-tych VII wieku BC, co tłumaczyć można wtórnym użyciem drewna podczas budowy studni w latach 40-tych lub naprawami studni powstałej w latach 80-tych. Do konstrukcji studni numer 280 wykorzystano zasadniczo dranice wykonane z różnych drzew ściętych około roku 635 BC (Krapiec 2001a), natomiast dębowe dranice tworzące konstrukcję studni 965 ścięto w większości w drugiej połowie VII wieku BC (Krapiec 2003). Zbliżony wynik otrzymano także w wyniku analizy C-14 z dranicy studni numer 53, który opiewa na lata 2750±110 BP (Pazdur 2001). Na przebadanym obszarze zaobserwowano kilka śladów nakładania się zarysów budynków, co jest dowodem na wielofazowe funkcjonowanie zabudowy (budynki 4, 5, 7, 8, 36, 37; ryc. 3, 4) Prawdopodobna w tym świetle wydaje się teza, że zarejestrowane w trakcie badań obiekty pochodzą przynajmniej z dwóch okresów użytkowania osady.

Prócz wyraźnych koncentracji budowli naziemnych odkryto relikty samodzielnych domostw lub fragmenty osiedli leżących w pobliżu granicy wykopu. Łącznie zidentyfikowano co najmniej 11 reliktyw budowli słupowych (budynki 53-63, ryc. 6), z północnego, centralnego i południowego odcinka badań pasa N. W przypadku domniemanego budynku 57 wątpliwości może budzić dosyć duży rozstaw słupów, wynoszący 5 i ponad 6 m.

Krótko scharakteryzowane powyżej partie zabudowy osady w aspekcie funkcjonalnym dają się zinterpretować jako typowe przykłady strefy mieszkalnej, w obrębie której prowadzona była także codzienna działalność gospodarcza mieszkańców, związana z rolnictwem i przetwórstwem. Elementem wskazującym również na praktyki o charakterze kultowym jest zapewne prezentowany depozyt ceramiczny, jeden obiekt zawierający szkielet zwierzęcy oraz być może wzmiankowany także gład.

W części południowej badanego stanowiska Milejowice 19, określonego jako pas S (ryc. 2), odsłonięto i zbadano w całości teren pod jezdnią południową autostrady A-4 oraz znaczny obszar planowanego MOP-u I Krajków-Południe. Zarejestrowane w trakcie prac wykopaliskowych skupiska obiektów tworzyły tutaj ponownie wyraźne układy przestrzenne, które interpretować można jako pozosta-

Ryc. 6. Plany budowli słupowych z pasa N (o numerach: 53. 63) i z pasa S (o numerach: 117, 118)

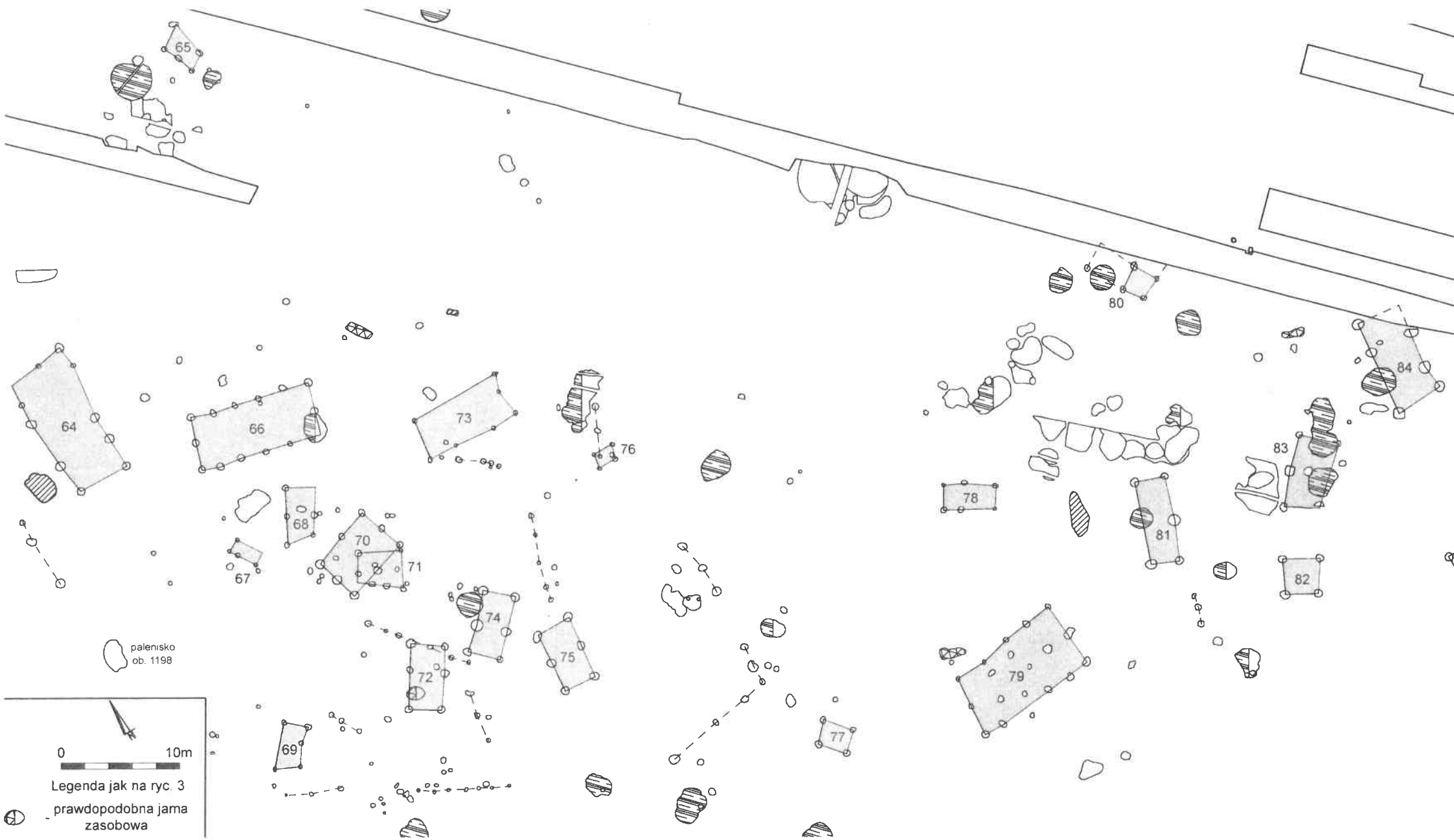
Abb. 6. Grundrisse der Pfostenbauten vom nördlichen Streifen (Nummern 53-63) und vom südlichen Streifen (Nummern 117, 118)

łości zabudowań i różnorodnych urządzeń gospodarczych. Wśród obiektów nieruchomości dominowały znowu jamy posłupowe. Koncentracja tego typu reliktyw wystąpiła w północno-zachodniej i południowo-wschodniej partii przebadanego terenu (ryc. 2). Na podstawie przeprowadzonej analizy wynika, że zadokumentowane ślady dołów w wielu przypadkach były pozostałościami zarówno budynków, jak i ogrodzeń rozdzielających konkretne skupiska czy zagrody. Założeniom o charakterze naziemnym towarzyszyły budowle ziemne oraz liczne jamy o charakterze gospodarczym, niejednokrotnie będące ich elementami składowymi.

Istnieje możliwość wydzielenia w tej południowej części stanowiska Milejowice 19, podobnie jak uczyniliśmy to dla pasa N, wielu słupowych budowli naziemnych. Ich zarysy wyznacza najczęściej sześć i więcej słupów, chociaż nieraz zaobserwować się dają konstrukcje czterosłupowe o niewielkich rozmiarach. W przypadku zarysów dużych budowli ponownie można przyjąć, iż były to regularne budynki mieszkalne. Ich powierzchnie wahały się od kilkunastu do kilkudziesięciu m², a w jednym, odosobnionym przypadku powierzchnia budowli osiągnęła 142,5 m² i być może posiadała ona jakieś specjalne przeznaczenie (o czym poniżej).

Zatrzymując się najpierw na organizacji przestrzeni osady na pasie S, trzeba stwierdzić, że w północno-zachodniej części tego pasa wystąpiła osada otwarta (ryc. 7). Niestety, głębokie korytowanie jezdni autostrady budowanej w tym miejscu już w okresie międzywojennym doprowadziło do zniszczenia znacznej części obiektów, które stanowiły część opisywanego skupiska i dlatego nie jest ono tak czytelne, jak te zbadane po drugiej stronie drogi na pasie N. Ślady zniszczenia można było zaobserwować nieznacznie na północ od budynków 64 i 66, gdzie umiejscowiony był zjazd na drogę ekspresową. W ramach naszej rekonstrukcji zabudowy wyróżniliśmy w tej części pasa S 22 konstrukcje słupowe (budowle o numerach: 64-85), jak również ponad 20 budowli ziemnych (ryc. 2, 7). Bardziej regularną zabudowę stwierdzono we wschodniej części zgrupowania północno-zachodniego, gdzie pięć budynków (78-80, 84, 85) rozlokowanych zostało na obwodzie okręgu o średnicy około 40 m. Wokół punktu centralnego rozmieszczone były trzy budowle o numerach 81-83. Uderzające jest podobieństwo tego układu przestrzennego budowli naziemnych do opisanego wcześniej z pasa N, gdzie również stwierdzono obecność chat lokowanych na obwodzie okręgu i w pobliżu jego centrum (ryc. 4). Zabudowie naziemnej tej części osady towarzyszą także budowle ziemne, których układ jest bardzo czytelny, gdyż w przybliżeniu grupują się na obwodzie prostokąta o wymiarach około 20 x 30 m. Należy jednak wykluczyć możliwość chronologicznego współistnienia opisywanych budowli naziemnych i ziemnych ze względu na ewidentne nakładanie się na siebie ich zarysów.

Na więcej trudności napotykamy, analizując układ przestrzenny zachodniego odcinka zgrupowania północno-zachodniego. Wynika to z faktu istnienia budowli naziemnych w dwóch fazach (budynki o numerach: 70 i 71) i różnokierunkowych

Ryc. 7. Północno-zachodni kompleks osadniczy pasa S z odcinkiem pasa N/99 na północy.

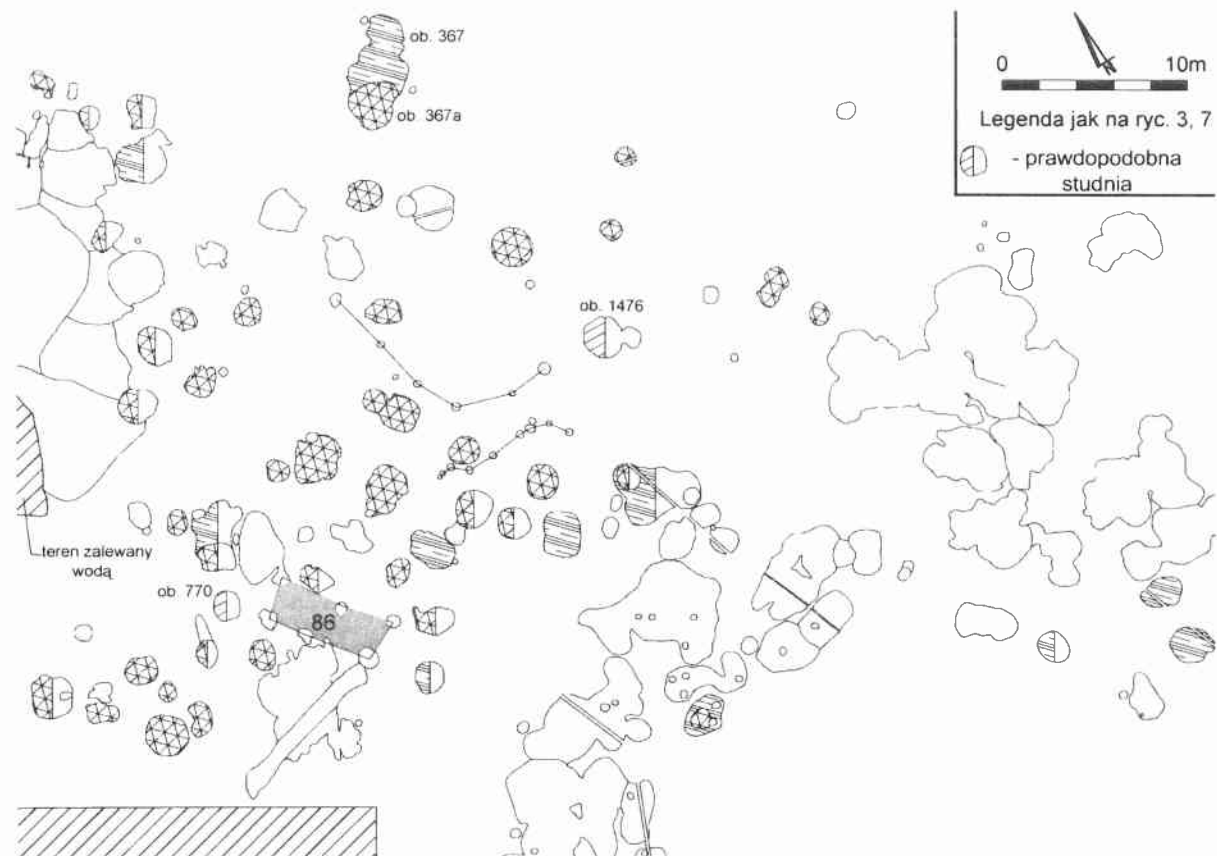
Abb. 7. Nordwestlicher Siedlungskomplex des südlichen Streifens mit dem Abschnitt N/99 des Nordstreifens.

ciągów dołów postłupowych, które niekoniecznie muszą być relikdami ogrodzeń. Najprawdopodobniej w miejscu tym zastosowano schemat zabudowy okrężnej, wokół pustego placu pomiędzy budynkiem 68 a 69. Zarysy budowli 67-72 można bowiem wpisać w okrąg o średnicy około 20 m. Znamienny jest fakt, iż nieco bardziej na zachód od centralnego placu omawianego skupiska odkryto obiekt 1198, pełniący funkcję paleniska (ryc. 7). Oprócz przepalonych kamieni eratycznych zawierało ono m.in. trzy drobne fragmenty brązu (prawdopodobnie nadlewy), co może wskazywać na istnienie w tym miejscu warsztatu brązowniczego. Specyficzne położenie paleniska względem sąsiadujących budowli naziemnych i blisko centrum majdanu wydaje się wskazywać na jakieś specjalne (dla całej wspólnoty?) przeznaczenie. Nie można wykluczyć też możliwości, iż stanowił on jedyną pozostałość po budowlu naziemnej, której ślady nie zachowały się (np. w przypadku zastosowania konstrukcji zrębowej).

Poza ewidentnymi skupiskami osadniczymi, wyróżniającymi się mniej lub bardziej wyrazistymi układami przestrzennymi budowli słupowych dostrzec można na pasie S pojedyncze budynki, przeważnie w otoczeniu jam zaplecza gospodarczego.

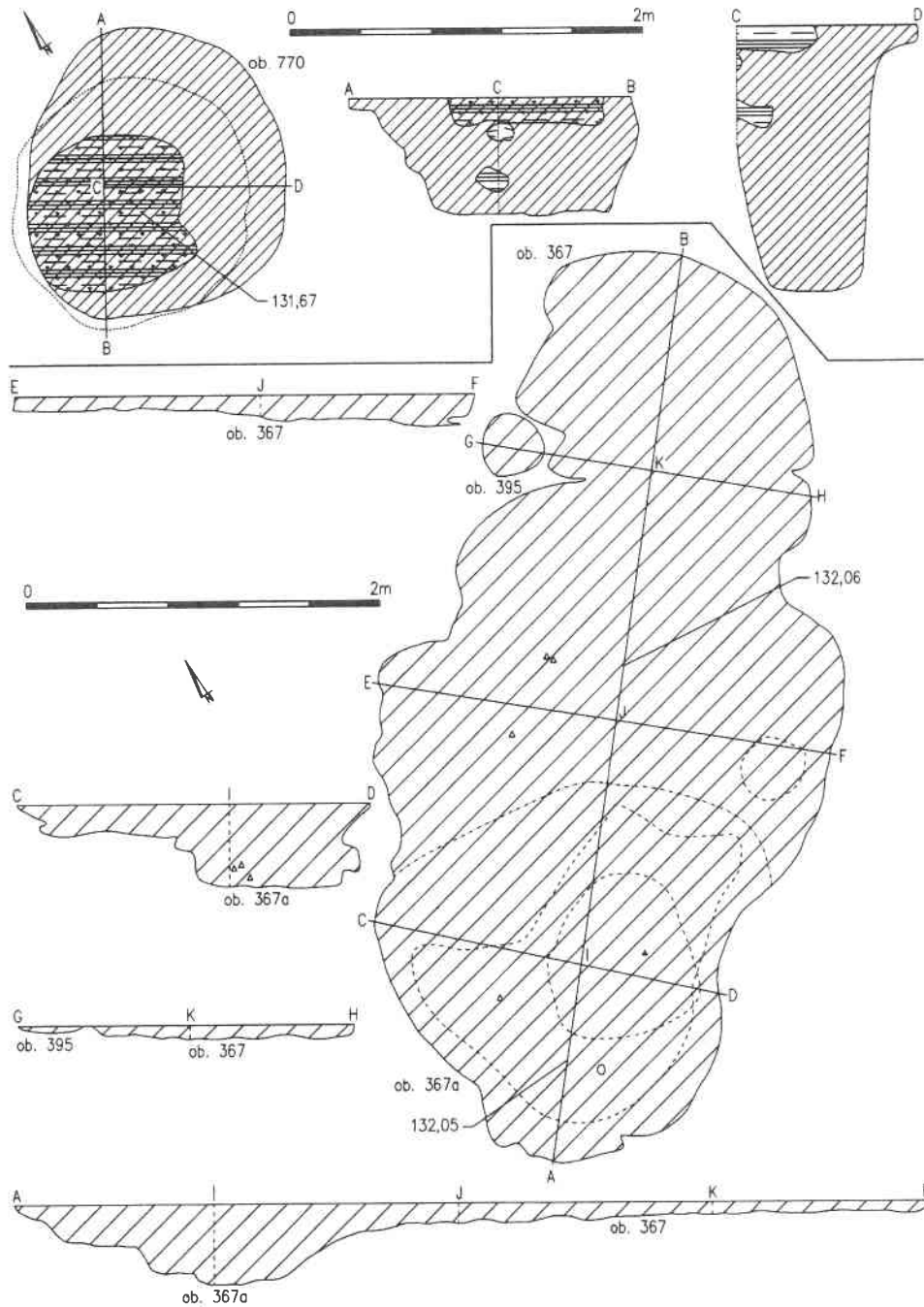
Na południe od strefy zgrupowania północno-zachodniego zlokalizowano prawie wyłącznie jamy wybierzyskowe, budowle ziemne, jamy zasobowe oraz dwie prawdopodobne studnie (ryc. 2, 8). Teren ten nie został całkowicie przebadany ze względu na ustawiczne napływanie wód powierzchniowych i gruntowych (poprzez eksplorowanie głębszych obiektów). Odkryto relikty tylko jednej budowli słupowej o numerze 86, a w jej pobliżu prawdopodobną studnię (ob. 770, ryc. 9) i ciąg dołów postłupowych, będących zapewne pozostałością ogrodzeń. Na uwagę zasługuje budowla ziemna z podręczną piwniczką, usytuowaną w jej południowym krańcu (obiekty: 367, 367a; ryc. 9).

Około 150 m bardziej na wschód natrafiono również na konglomerat jam wybierzyskowych, budowli ziemnych i centralnie względem nich położone domostwo – budynek numer 117 z prawdopodobną jamą zasobową (ryc. 2, 6). Na północny zachód od budynku 117 zlokalizowano relikty warsztatu brązowniczego. W skład tego kompleksu wchodziły budowle ziemne z przyległymi jamami (m.in. obiekty o numerach: 259, 259a, 260, 261, 263, 263a, 264-266, 277, 280) związanymi z funkcjonowaniem warsztatu (ryc. 2). W trakcie jego eksploracji pozyskano między innymi fragmenty surowca, form odlewniczych, odpadów produkcyjnych oraz gotowe wyroby w postaci guzów, guzów-krepulców i aplikacji, obejmujących głównie ozdoby rzędu końskiego (Bugaj i in. 2002, ryc. 6: 9, 10, 11). Podobne wyroby pojawiły się też w innych partiach stanowiska (Bugaj, Gediga 2004, ryc. 14: 7; Gediga 2004b, fot. 9). Analogiczne zabytki pojawiają się na szerszą skalę w Europie Środkowej w kontekście znalezisk grobowych począwszy od horyzontu kimmeryjskiego i występują przez cały okres halszacki (Chochorowski 1993, 97-102; Podborski i in. 1993, 348 – ryc. 229: 7-9; 349 – ryc. 230: 8, 10, 13). Wydaje się, że elementy zdobnicze uprząży końskiej z Milejowic 19

Ryc. 8. Komplex jam gospodarczych i budynek 86 w zachodnim odcinku pasa S

Abb. 8. Komplex der Wirtschaftsgruben und das Haus Nr. 86 im westlichen Abschnitt des südlichen Streifens

Ryc. 9. Rzuty i przekroje obiektów z pasa S: 770, 367, 367a

Abb. 9. Grund- und Aufrisse der Objekte vom südlichen Streifen: Nr. 770, 367, 367a

łączyć należy z oddziaływaniami kultur kręgu halsztackiego, idącymi z terenów Czech i Moraw (Bukowski 1960, 237-238). Kwestią dalszych studiów będzie sprawa wytwórczości w ramach odkrytego warsztatu brązowniczego. Występujące w jego obrębie i w pobliżu wyroby brązowe zdają się wskazywać na miejscowe naśladownictwa napływających z kręgu halsztackiego lub za jego pośrednictwem wzorów.

W opisywanej części osady otwartej Milejowice 19, na pasie S, widoczna jest na planach znaczna ilość nieregularnych obiektów tworzących dwa wyraźne zgrupowania, mniejsze i większe, położone w części południowo-wschodniej i centralno-zachodniej (ryc. 2). Należy wiązać je z okresem istnienia osady, a powstać mogły w wyniku wybierania przez ludność zamieszkującą osadę pyłowatej pokrywy lessopodobnej. Była ona zapewne wykorzystywana w budownictwie. Jamy miały niewielką głębokość, gdyż eksploatowano tylko i wyłącznie ową lessopodobną pokrywę, o miąższości do 0,3 m, a nie zalegające poniżej piaski i żwiry, w odróżnieniu od nowożytnych wybierzysek, które także odkryto na pasie S, a które w widoczny sposób zakłócają zabudowę pradziejową.

Istotnym zagadnieniem na pasie S jest również kwestia czasu trwania osady otwartej oraz problem jednoczasowości wszystkich zabudowań, które można próbować na podstawie planów odtwarzać. Analogicznie, jak to miało miejsce na pasie N, i tutaj pozyskany materiał zabytkowy, w głównej mierze ceramika, pozwala określić tylko ogólnie chronologię omawianego skupiska, głównie na okres halsztacki C. Nie stwarza to natomiast możliwości dla bardziej precyzyjnego ustalenia czasu użytkowania poszczególnych budynków.

Drugi kompleks osadniczy pasa S wyraźnie się wyodrębnił i okazał się wyjątkowo interesujący, a nawet unikatowy, jeśli chodzi o rozpoznanie osad ludności kultury łużyckiej w Europie Środkowej. Zadokumentowany został w południowo-wschodniej części przebadanego obszaru. Kompleks ten obejmował obiekty nieruchome, które można interpretować jako pozostałości budynków mieszkalnych i rozmaitych jam gospodarczych. Znajdowały się one w obrębie partii osady otoczonej okrągłymi ogrodzeniami (ryc. 2, 10, 11; Gediga i in. 2001, ryc. 3; Bugaj i in. 2002, ryc. 9; Bronowicki i in. 2003, ryc. 10; Bugaj, Gediga 2004, ryc. 18, 19; Gediga 2004a, ryc. 7; Gediga 2004b, fot. 8), a całość wykazywała układ koncentrycznie kolisty. Ogrodzenia były utworzone przez jeden pierścień o konstrukcji słupowej na zachodzie, a trzy, cztery (?) takie pierścienie we wschodniej części. Wewnętrzny odcinek ogrodzenia w części wschodniej zachował się w postaci rowu palisadowego (ryc. 12). W trakcie badań rozpoznano niemal cały obszar kolistego założenia (z wyjątkiem fragmentu południowo-zachodniego), którego średnica mierzona od najbardziej zewnętrznego, zbliżonego do okręgu, pierścienia słupów, osiągała długość około 86 m, natomiast średnica okręgu wpisanego w większą część obwodu zewnętrznego pierścienia wynosiła około 83 m. Prawdopodobnie powierzchnia osady wewnątrz najbardziej zewnętrznej palisady wynosiła około 55 arów, obwód zaś liczył w przybliżeniu 260 m.

Ryc. 10. Południowo-wschodni kompleks osadniczy pasa S
 Abb. 10. Südöstlicher Siedlungskomplex des südlichen Streifens

We wschodniej części omawianego skupiska dwa rzędy jam postłupowych i rów palisadowy tworzące ogrodzenie przebiegały na większym odcinku niemal równolegle, by w części północnej zetknąć się ze sobą. Miejsce styku wszystkich trzech ciągów wyznaczało w przybliżeniu połowę zewnętrznego okręgu, w który wpisane było całe założenie (ryc. 10). Ślady hipotetycznego czwartego ogrodzenia są widoczne w postaci dwóch ciągów słupów: na północnym wschodzie, niedaleko budynku 97 i na południowym wschodzie, gdzie linia dołów postłupowych przecina zarysy budynku 108, przechodzi obok budynku 103 i dalej ciągnie się równolegle pomiędzy budynkami 99 i 100. Maksymalna odległość mierzona pomiędzy konstrukcjami zewnętrzną a środkową osiągnęła 11,2 m (pomiędzy budynkami 104 i 107; ryc. 2, 10), natomiast pomiędzy środkową a wewnętrzną dochodziła do 6 m. Należy jednak dodać, iż na odcinku południowym, w okolicy budynku 110, zarys ogrodzenia środkowego przecina zarys palisady wewnętrznej, stanowiąc aż do okolic budynku 112 wewnętrzny pierścień. Przebieg zewnętrznego i środkowego ciągu ogrodzeń wyznaczały ślady po słupach rozmieszczonych najczęściej w odstępach wynoszących, mierząc od osi, od 0,6 do 1,8 m.

Specyficzny charakter miała najbardziej wewnętrzna linia ogrodzenia, uchwytana jedynie we wschodniej części założenia. W odróżnieniu od dwóch pozostałych ciągów dołów postłupowych powstała ona w oparciu o rów szerokości od 0,4 do 0,6 m i głębokości około 0,4 m od stropu calca, w którym posadowione były słupy (ryc. 2, 10, 12; Bugaj, Gediga 2004, ryc. 19). W jej północnej części zarejestrowano ślady po gęsto rozmieszczonych słupach na obwodzie zewnętrznym i znacznie rzadziej na wewnętrznym. Z przekroju podłużnego rowu fundamentowego wynikało, że na znacznych odcinkach czytelne były ślady słupów ustawionych jeden przy drugim.

W centralnej i centralno-wschodniej części całego kolistego założenia usytuowane były dwa depozyty – obiekty o numerach 901 i 902 (ryc. 2, 10), które z dużym prawdopodobieństwem można określić jako ofiary wotywnie. Na depozyt z obiektu numer 901 składały się dwa naczynia włożone jedno w drugie oraz kości zwierzęce. W obiekcie numer 902 znajdowało się naczynie zasobowe przykryte kolejnym naczyniem, a we wnętrzu złożone zostały misy, pod którymi wystąpiły kości zwierzęce (Bugaj i in. 2002, ryc. 6: 1, 7, 8; Gediga 2004a, ryc. 8). Warto dodać, że obiekt 901 znajdował się niemal w geometrycznym środku zewnętrznego pierścienia słupów (tylko 2 m przesunięcia bardziej na wschód). Niewykluczone, że takie położenie i wyposażenie obiektu 901 może świadczyć o treściach wiązanych z pozytywną waloryzacją przestrzeni i symboliką centrum wszechświata (Buśko 1993, 89). Depozyty o specyficznej funkcji ukryte w centralnych partiach osad miejskich znane są z obszaru śródziemnomorskiego. U Etrusków, a później i u Rzymian, wytyczony bruzdą środek przestrzeni mieszkalnej zajmował dół z umieszczonymi tam m.in. pierwszymi płonami (Woźny 2000, 142). Trzeci podobny depozyt – obiekt numer 442 (ryc. 2, 10), wystąpił w południowo-wschodniej części okrągłego założenia i odkryto go przy wewnętrznej linii słu-

Ryc. 11. Widok od południowego zachodu na relikty zewnętrznego i środkowego ogrodzenia południowo-wschodniego kompleksu osadniczego pasa S; pomiędzy nimi widoczne doły posłupowe budynku 104 i 107

Abb. 11. Blick von Südwesten auf Relikte der inneren und mittleren Einfriedung vom südöstlichen Siedlungskomplex des südlichen Streifens; dazwischen sichtbare Pfostengruben der Häuser 104 und 107

Ryc. 12. Widok od południa na rów palisadowy przebiegający w sąsiedztwie budynku 99 i 103) południowo-wschodniego kompleksu osadniczego pasa S

Abb. 12. Blick von Süden auf den Palisadengraben in der Nähe der Häuser 99 und 103 des südöstlichen Siedlungskomplexes des südlichen Streifens

pów (Gediga i in. 2001, ryc. 4; Bugaj, Gediga 2004, ryc. 20). Oprócz wspomnianych powyżej depozytów, w omawianej wydzielonej kolistymi ogrodzeniami części osady natrafiono na jeszcze jeden obiekt, który z dużym prawdopodobieństwem również należałoby interpretować jako ofiarę wotywną. Znaleźisko to – obiekt numer 1642, odkryty został w południowej części, po zewnętrznej stronie wewnętrznego pierścienia słupów (ryc. 2, 10, 13). W jamie o kolistym zarysie i średnicy ponad 3 m, jednak częściowo zniszczonej rowem melioracyjnym, na głębokości 0,1-0,4 m spoczywało duże naczynie zasobowe (Bugaj, Gediga 2004, ryc. 21) oraz odwrócona dnem do góry czarka i fragmenty dużej, czernionej, zdobionej wazy z wyodrębnioną lejkowatą szyjką. W naczyniu zasobowym znajdował się prawie cały szkielet psa oraz kości świni i bydła, odwrócony dnem do góry kubek i nóż żelazny (Bugaj, Gediga 2004, ryc. 15).

Dodać należy, że w obrębie omawianego założenia kolistego na pasie S, w jego części wschodniej, pomiędzy wewnętrzną a środkową linią ogrodzeń, zarejestrowano studnię – obiekt numer 914 – ponownie z zachowaną drewnianą konstrukcją cembrowiny (Bugaj i in. 2002, ryc. 10; Bugaj, Gediga 2004, ryc. 10b; Gediga 2004a, ryc. 10).

Jeśli chodzi o konstrukcje budowlane w obrębie okrągłego obszaru wydzielonego przez pierścieniowate ciągi ogrodzeń, to w świetle naszej interpretacji wyróżnionych jest tutaj 27 naziemnych budowli słupowych (budynki o numerach: 87-113), z których część to zapewne domostwa, a reszta to obiekty gospodarcze oraz prawdopodobnie 10 budowli wziemnych. Powierzchnie budowli naziemnych były zróżnicowane i wynosiły od 6,5 do 142,5 m² (budowle 98 i 111). Należy jednak wykluczyć możliwość współistnienia przynajmniej niektórych budowli wziemnych i naziemnych, o czym świadczy ich planigrafia (ryc. 2, 10). Sporadycznie mamy do czynienia z konstrukcjami wykazującymi dodatkowe podziały wnętrza, jednakże dominują, podobnie zresztą jak i w innych prezentowanych już wcześniej częściach milejowickiej osady, dosyć wąskie budowle prostokątne, oparte o konstrukcje sześć- lub ośmiosłupowe. Za wyjątkową na tle pozostałych budowli owej wydzielonej kolistymi ogrodzeniami części osady uznać należy największą konstrukcję o powierzchni 142,5 m², wykazującą przy tym podwójne rzędy słupów wewnątrz lub ewentualnie istnienie podcieni (budynek 111). Taka forma budowli, choć rzadko spotykana, ma jednak swe analogie na ziemiach zamieszkałych przez społeczności kultury łużyckiej. Zbliżone konstrukcyjnie i proporcjami ścian dłuższych do krótszych są dwie, trzy budowle odkryte na terenie grodu w Senftenberg, z młodszej fazy jego zasiedlenia (Buck 1979, ryc. 35; Michalski 1986, 72, ryc. 1:2). Nie można wykluczać, iż owa największa konstrukcja milejowickiego założenia kolistego pełniła funkcję jakiegoś budynku społecznego lub ewentualnie była siedzibą wyróżniającego się arystokraty. W tej wydzielonej w formę kolistą części osady zwrócić należy jeszcze uwagę na fakt przecinania przez wewnętrzne linie ogrodzeń niektórych konstrukcji budowlanych lub współtworzenia słupów budynków przez słupy ogrodzeń, co wskazywać

może na przemieszczenia zabudowy i jakieś następstwo czasowe, o czym jeszcze poniżej. Na uwagę zasługuje też budynek 96, w obrębie którego zlokalizowano trzy prawdopodobne jamy zasobowe (w jednym obiekcie spoczywał m.in. kamienny rozcieracz). Natomiast budynek 109 został wzniesiony dwukrotnie niemal w tym samym miejscu i tej samej wielkości, o czym świadczy nakładanie się i przecinanie rzędów dołów postłupowych (ryc. 2, 10, 14). Podobnie postąpiono z sąsiednim budynkiem 106, na którego miejsce posadowiono bardziej na północ budynek 105. Budynek 109, mimo niezbyt dużej szerokości (około 4,5 m w osiach dołów postłupowych), posiadał wewnętrzny rząd słupów, zapewne w celu przeniesienia większego obciążenia niż w budowlach jednonawowych o podobnej rozpiętości podpór. Być może mamy w tym przypadku do czynienia z budowlą z pułapem, na którym magazynowano np. płody rolne, co wymagałoby wzniesienia odciążającego, centralnego rzędu słupów⁴. Na możliwość magazynowania na poddaszu budowli milejowickich zamkniętych pierścieniem ogrodzenia wskazuje nikła liczba potencjalnych jam zasobowych (ryc. 2, 10).

Nie ulega wątpliwości, że najbardziej intrygującym, a jednocześnie najtrudniejszym do zinterpretowania, elementem zbadanej przestrzeni w Milejowicach 19 jest fragment osady otoczony rodzajem kolistych ogrodzeń. Próby wyjaśnienia funkcji tego interesującego obiektu poprzez nawiązania do analogicznych z terenu Europy nie zdają się przynosić jednoznacznych i dobrze uzasadnionych rozwiązań. Uważamy, że raczej należy odrzucić możliwość sytuowania samego obszaru kolistego wydzielonego kręgami ogrodzeń w czasach wcześniejszych niż okres halszacki, gdyż zarówno tak zwane źródła ruchome, a więc ponownie ceramika ze zbadanych nawarstwień, jak też daty pozyskane dla tego obszaru badań w wyniku analiz radiowęglowych i dendrochronologicznych – dla desek studni numer 914 (Krapiec 2001b), potwierdzają dużą jednolitość czasową owego założenia, tak jak zasadniczo dla całego stanowiska. Stwierdzono, że dębowe dranice studni 914 pochodziły z drzew, które zakończyły wzrost w latach 641-639 BC oraz około roku 611 BC. Może to wskazywać albo na wzniesienie studni około roku 611 z materiału świeżego i wykorzystanie także starszych o 30 lat desek, albo zbudowanie studni około 639 i naprawę około 611 roku BC (Krapiec 2001b). Dość dyskusyjna jest data 2380 ± 35 BP, uzyskana z kości zwierzęcych z obiektu 751 (Goslar 2004), w którym dominuje typowa dla okresu halszackiego C ceramika, w tym malowana. Zazwyczaj w badaniach nad chronologią absolutną tego okresu, prowadzonych przy użyciu metod niearcheologicznych, badania C-14 sugerują potrzebę cofnięcia dat uzyskanych w toku analiz archeologicznych (Pazdur i in. 1991, 122). W naszym przypadku mamy więc do czynienia z sytuacją odwrotną, z którą trudno się pogodzić.

⁴ O istnieniu pułapów w budowlach sumikowo-łątkowych wypowiada się w kontekście grodu w Biskupinie Niesiołowska-Hoffman (1963, 55 i n., tam dalsza literatura).

Ryc. 14. Widok od południa na relikty budynku 109 (z wyjątkiem południowego rzędu słupów ściany szczytowej) południowo-wschodniego kompleksu osadniczego pasa S

Abb. 14. Blick von Süden auf Relikte des Hauses 109 (mit Ausnahme des südlichen Streifens der Giebelwandpfosten) vom südöstlichen Siedlungskomplex des südlichen Streifens

Generalnie rzecz ujmując, jeśli chodzi o jakąś chociażby przybliżoną analogię do kolistego założenia z Milejowic, zarówno ze względu na pewne podobieństwa formalne, jak też przede wszystkim zbieżności czasowe, najbliższe wydaje się być nawiązanie do stanowiska Kuřim na Morawach (Čižmář 1995, 217-254; 1999, 73-80). Jednak między obu stanowiskami dostrzec można również istotne różnice. W obrębie „palisadowych” kręgów w Milejowicach 19 mamy ślady zabudowy w postaci licznych budynków słupowych i innych urządzeń, podczas gdy w obrębie obiektu kolistego w Kuřim przestrzeń jest niezabudowana, a jedynie w centrum usytuowany był słup – „obelisk”, co dość przekonująco wskazuje na to, iż mamy tam do czynienia z miejscem obrzędowym. Inaczej jest w przypadku Milejowic. Jak się wydaje, mamy tutaj do czynienia z partią zabudowy osady, która została intencjonalnie otoczona regularnie kolistymi rzędami ogrodzenia, a czyniono to prawdopodobnie etapami, na co wskazuje fakt, iż niektóre obiekty zabudowy w środku przecinają się z wewnętrznymi kręgami palisadowymi. Analiza przestrzenna i stratygrafia nachodzących na siebie dołów postępujących ogrodzenia i budynków wskazuje na to, że ów najbardziej zewnętrzny krąg słupów był

najstarszym elementem całego kompleksu, natomiast kręgi wewnętrzne rezultatem jakichś późniejszych przebudów czy też uzupełnień w obrębie założenia. Budowa zewnętrznego pierścienia byłaby zsynchronizowana ze wzniesieniem m.in. budynków: 100, 101, 104, 107, 108. Następny etap polegał na wzniesieniu środkowego pierścienia już po destrukcji wzmiankowanych budynków. Ta faza jest współczesna m.in. budynkom 106, 109. W pierwszej lub drugiej fazie albo w obu fazach wykorzystywano także studnię – obiekt 914, która następnie znalazła się poza najbardziej wewnętrznym pierścieniem palisady. Rów palisadowy wyznacza trzecie stadium zabudowy zsynchronizowane z powstaniem m.in. budowli: 99, 105, prawdopodobnie jeszcze 97. Jednocześnie mogło wtedy dojść do wzniesienia w tym samym miejscu drugiego, konstrukcyjnie podobnego do swojego pierwowzoru, budynku 109. Prawdopodobnie możemy też w planie milejowickiej osady dopatrzeć się i czwartej fazy, choć nie tak wyraziście udokumentowanej. Przemawia za tym fakt, iż jeden z dołów posłupowych budynku 103 przecina rów palisadowy łączony z trzecią fazą. Budowli tej chronologicznie odpowiadać może hipotetyczny czwarty rząd dołów posłupowych, który musiałby stykać się z owym budynkiem w jego wschodnim narożniku (ryc. 10).

Biorąc powyższe interpretacje pod uwagę, można stwierdzić, że na terenie osady w Milejowicach 19 w specjalny sposób wydzielona została jej pewna strefa i otoczona staranną, regularnie okrągłą konstrukcją ogrodzenia. W obrębie wydzielonego okrągłego terenu znajdowało się kilkadziesiąt budynków słupowych, przy czym nie wszystkie funkcjonowały jednocześnie, o czym przekonują ślady naruszenia kształtów niektórych budynków przez najbardziej wewnętrzny rów i rząd słupów kręgu środkowego. W obrębie całego założenia wystąpiły również, jak wspomniano, ślady depozytów wotywnych oraz studnia. Wszystko przemawia za tym, że była to zamieszkała, ale wyraźnie intencjonalnie wydzielona część osady. Sądzymy, że wydzielenie to raczej nie miało charakteru praktycznego, obronnego, ale symbolicznego, uczyniony najprawdopodobniej ze względu na wyjątkowy status społeczny i zapewne także majątkowy mieszkańców tej części osady.

Najprawdopodobniej można uznać, że omawiany kompleks na osadzie w Milejowicach jest wyrazem dokonujących się w okresie halsztackim przemian w sferze stosunków społecznych. W okresie tym, w dużej mierze pod wpływem oddziaływań płynących bezpośrednio ze strefy halsztackiej, dochodzi do kształtowania się na innych obszarach wiodącej warstwy społeczeństwa, która sięga po wzorce z kręgu halsztackiej „arystokracji”, wydzielającej swe okazałe siedziby, jak też miejsca i formy pochówków (Gedl 1980, 17-25; Gediga 2004a, 414). Potwierdzeń takich przeobrażeń w obrazie ówczesnego społeczeństwa, zamieszkującego przede wszystkim zachodnią część ziem polskich, pozostającą pod najsilniejszymi oddziaływaniami kręgu kultury halsztackiej, można przytoczyć wiele, jak choćby odkryty niedawno, nader bogato wyposażony grób wojownika z Łaz, gmina Wińsko, powiat Wołów (Madera 1999, 2002), należący niewątpliwie do członka wyróżniającej się, wiodącej warstwy ówczesnego społeczeństwa na Śląsku.

Ryc. 15. Stanowisko Stary 17; widok od wschodu na relikty ogrodzonej części osady
Abb. 15. Fundplatz Śleszów Stary 17; Blick von Osten auf Relikte des umfriedigten Teils der Siedlung

Co więcej, omówiony kompleks oddzielonej kolistymi ogrodzeniami części osady w Milejowicach 19 nie jest już odosobnionym przykładem z terenu ziem polskich. Analogiczną formę kolistego ogrodzenia, choć nie tak rozbudowaną i okazałą, a przy tym uchwyconą tylko fragmentarycznie, wydzielającą określoną partię zabudowy osady ludności kultury łużyckiej z okresu halsztackiego, odkryto w niewielkiej odległości od Milejowic, również w trakcie ratowniczych badań wykopaliskowych związanych z budową autostrady A-4, na stanowisku Stary Śleszów 17, gmina Żórawina, powiat Wrocław (ryc. 15; Gediga i in. 2001, 155; Grzeszkowiak, Kopiasz 2003; Kopiasz 2003).

Powracając do wydzielonej części osady w Milejowicach 19, domniemywać należy, że miały tutaj miejsce także różnorodne praktyki o charakterze kultowym czy raczej rytualnym, potwierdzone odkrytymi ofiarami wotywnymi, sprawowane być może przez niektórych członków grupy zamieszkującej właśnie tą wyróżnioną część, a pełniących określone funkcje na rzecz całej społeczności. Temu prawdopodobnie mogła służyć także ta największa budowla odkryta w obrębie kolistego założenia. Natomiast w kwestii dopatrywania się dalszych podobieństw do osady w Kuřim na Morawach w aspekcie pewnych cech formalnych, jak

i funkcji, trzeba zwrócić uwagę, że w Milejowicach, podobnie jak na osadzie morawskiej, natrafiono także na strefę utworzoną przez zespół jam, w obrębie której prowadzona była działalność gospodarcza związana z metalurgią. Strefa ta na osadzie w Milejowicach ulokowana była poza bezpośrednimi koncentracjami zabudowy mieszkalnej, lecz w pobliżu owego kolistego założenia wydzielonego ogrodzeniami.

Na koniec niniejszego omówienia zabudowy i innych aspektów osady ludności kultury łużyckiej w Milejowicach 19 jeszcze raz podkreślić wypada, że mamy do czynienia ze stanowiskiem, które dostarczyło wielu nowych, a przy tym niejednokrotnie spektakularnych odkryć, mogących być podstawą do dalszych studiów.

Bibliografia

- BRONOWICKI J., GEDIGA B., KOSICKI A., ŻYGADŁO L.
2003 *Badania wykopaliskowe prowadzone na odcinku opolskim i dolnośląskim autostrady A-4 w 2000 roku*, (w:) *Raport 2000. Wstępne wyniki konserwatorskich badań archeologicznych w strefie budowy autostrad w Polsce za rok 2000*, „Zeszyty Ośrodka Ochrony Dziedzictwa Archeologicznego”, s. 159-177.
- BUGAJ E., GEDIGA B.
2004 *Wyniki ratowniczych badań wykopaliskowych przeprowadzonych na stanowisku Milejowice 19, gm. Żórawina, pow. Wrocław, woj. dolnośląskie*, (w:) *Raport 2001-2002. Wstępne wyniki konserwatorskich badań archeologicznych w strefie budowy autostrad w Polsce za lata 2001-2002*, „Zeszyty Ośrodka Ochrony Dziedzictwa Archeologicznego”, s. 216-233.
- BUGAJ E., GEDIGA B., KOSICKI A., SZWED R., ŻYGADŁO L.
2002 *Badania ratownicze na stanowisku Milejowice, pow. Wrocław w latach 1999-2001*, „Śląskie Sprawozdania Archeologiczne”, t. 44, s. 235-251.
- BUCK D. W.
1979 *Die Billendorfer Gruppe*, „Veröffentlichungen des Museums für Ur- und Frühgeschichte Potsdam”, t. 13, cz. 2.
- BUKOWSKI Z.
1960 *Kilka uwag na temat funkcji niektórych ozdób guzikowatych kultury łużyckiej*, „Archeologia Polski”, t. 5, s. 197-241.
- BUŚKO C.
1993 *Symboliczny obraz świata. Z badań nad kurhanami ludności kultury łużyckiej*, „Studia Archeologiczne”, t. 24, s. 85-103.
- CHOCHOROWSKI J.
1993 *Ekspansja kimmeryjska na tereny Europy Środkowej*, Kraków.
- ČIŽMÁŘ Z.
1995 *Das hallstattzeitliche Gehöft in Kuřim. Vorläufige Ergebnisse der archäologischen Rettungsgrabung*, „Pravěk“ nr 5, s. 217-254.

- 1999 *Kuřim, okr. Brno - venkov*, (w:) V. Podborský (red.), *Pravěká sociokultovní architektura na Moravě*, Brno, s. 73-80.
- GEDIGA B.
- 2004a *Problemy socjotopografii osad ludności kultury łużyckiej*, (w:) *K pocte Vladimíru Podborskému. Přátelé a žáci k sedmdesátým narozeninám*, Brno, s. 409-418.
- 2004b *Autostradowa skala poznawania przeszłości*, „Archeologia żywa”, nr 1-2, 2004, s. 20-31.
- GEDIGA B., BRONOWICKI J., KOSICKI A., ŻYGADŁO L.
- 2001 *Badania wykopaliskowe na autostradzie A-4 w 2000 roku*, „Śląskie Sprawozdania Archeologiczne”, t. 43, s. 147-163.
- GEDL M.
- 1980 *Sytuacja kulturowa we wczesnej epoce żelaza w zachodniej Polsce*, (w:) B. Gediga, L. Leciejewicz, W. Wojciechowski (red.), *Rola oddziaływań kręgu halsztackiego w rozwoju społeczeństw epoki żelaza w Polsce zachodniej na tle środkowo-europejskim. Materiały konferencyjne*, Wrocław, s. 17-37.
- GRZEŚKOWIAK M., KOPIASZ J.
- 2003 *Sprawozdanie z badań ratowniczych na stanowisku Stary Śleszów 17, gm. Żórawina*, (w:) *Raport 2000. Wstępne wyniki konserwatorskich badań archeologicznych w strefie budowy autostrad w Polsce za rok 2000*, „Zeszyty Ośrodka Ochrony Dziedzictwa Archeologicznego”, s. 185-196.
- JADCZYK I.
- 1981 *Budownictwo mieszkalne ludności kultury przeworskiej na obszarze Polski*, „Prace i Materiały Muzeum Archeologicznego i Etnograficznego w Łodzi”, Seria Archeologiczna, nr 28, s. 109-247.
- KOPIASZ J.
- 2001 *Sprawozdanie z ratowniczych badań archeologicznych przeprowadzonych na stanowisku Milejowice 19, gm. Żórawina, woj. dolnośląskie*, (w:) *Raport 96-99. Wstępne wyniki konserwatorskich badań archeologicznych w strefie budowy autostrad w Polsce za lata 1996-1999*, „Zeszyty Ośrodka Ratowniczych Badań Archeologicznych”, s. 238-245.
- 2003 *Osada kultury łużyckiej na wielokulturowym stanowisku Stary Śleszów 17, powiat Wrocław*, (w:) Gediga B. (red.), *Badania na autostradzie A-4. Część I*, „Archeologiczne Zeszyty Autostradowe IAiE PAN”, z. 2, s. 101-225.
- 2004 *Cmentarzysko kultury unietyckiej na stanowisku Milejowice 19, pow. Wrocław, woj. dolnośląskie*, (w:) Gediga B. (red.), *Badania na autostradzie A-4. Część II*, „Archeologiczne Zeszyty Autostradowe IAiE PAN”, z. 3, s. 31-60.
- KRAUSE R., WIELAND G.
- 1990 *Eine Siedlung der Urnenfelderzeit in Pflaumloch, Gde. Riesbürg, Ostalbkreis*, „Fundberichte aus Baden-Württemberg”, t. 15, s. 213-240.
- MADERA P.
- 1999 *Wyniki ratowniczych badań wykopaliskowych na cmentarzysku ciałopalnym kultury łużyckiej w Łazach, sta. 1, gm. Wińsko*, „Śląskie Sprawozdania Archeologiczne”, t. 41, s. 231-246.
- 2002 *Cmentarzysko ciałopalne kultury łużyckiej w Łazach, stan. 1, pow. Wołów, woj. Dolnośląskie, w świetle ostatnich badań ratowniczych*, (w:) Gedl M. (red.), *Wielkie cmentarzyska z epoki brązu i wczesnej epoki żelaza*, Warszawa, s. 149 -172.

MICHALSKI J.

1983 *Zagadnienia systematyzacji i interpretacji obiektów nieruchomych (ze studiów nad osadami otwartymi kultury lużyckiej)*, „Materiały Starożytne i Wczesnośredniowieczne”, t. 5, s. 135-195.

1986 *Die Siedlungsgestaltung in der Lausitzer Kultur*, „Veröffentlichungen des Museums für Ur- und Frühgeschichte Potsdam”, t. 20, s. 71-82.

MOSZYŃSKI K.

1967 *Kultura ludowa Słowian. Kultura materialna*, t. 1, Warszawa.

NAGLER-ZANIER C.

1996 *Zwei neue Siedlungen der Hallstattzeit aus Niederbayern*, „Bayerische Vorgeschichtsblätter”, t. 61, s. 95-131.

NIESIOŁOWSKA-HOFFMANN A.

1963 *Ze studiów nad budownictwem plemion kultury lużyckiej*, „Slavia Antiqua”, t. 10, s. 25-130.

PAZDUR M. F., MIKŁASZEWSKA-BALCER R., PIOTROWSKI W.,
WĘGRZYNOWICZ T.

1991 *Chronologia bezwzględna osady w Biskupinie w świetle datowań radiowęglowych*, (w:) Jaskanis J. (red.), *Prahisteryczny gród w Biskupinie. Problematyka osiedli obronnych na początku epoki żelaza*, Warszawa, s. 115-124.

PIOTROWSKI W.

1991 *50 lat badań w Biskupinie*, (w:) Jaskanis J. (red.), *Prahisteryczny gród w Biskupinie. Problematyka osiedli obronnych na początku epoki żelaza*, Warszawa, s. 81-103.

PODBORSKY I IN.

1993 *Praveké dejiny Moravy*, Brno.

PYRGAŁA J.

1972 *Mezoregion osadniczy między Wisłą a Dolną Wkrą w okresie rzymskim*, Wrocław.

RAJEWSKI Z. A.

1950 *Budowle grodów kultury lużyckiej na półwyspie Jeziora Biskupińskiego w powiecie żnińskim*, (w:) *III sprawozdanie z prac wykopaliskowych w grodzie kultury lużyckiej w Biskupinie w powiecie żnińskim za lata 1938-1939 i 1946-1948*, s. 239-285.

1958 *10 000 lat Biskupina i okolic*, Warszawa.

SCHAUER P.

2000/2001 *Umwehrte Höfe in Höhenbefestigungen der Urnenfelderzeit Bayerns*, „Bericht der Bayerischen Bodendenkmalpflege”, t. 41/42, s. 73-84.

WOŹNY J.

2000 *Symbolika przestrzeni miejsc grzebalnych w czasach ciałopalenia zwłok na ziemiach polskich (od środkowej epoki brązu do środkowego okresu lateńskiego)*, Bydgoszcz.

EKSPERTYZY Z ARCHIWUM ZESPOŁU BADAŃ RATOWNICZYCH IAE PAN,
ODDZIAŁ WE WROCŁAWIU:

GOSLAR T.

2004 *Raport z wykonania datowań C-14 w Poznańskim Laboratorium Radiowęglowym*, Poznań.

KRAPIEC M.

- 2001a *Badania dendrochronologiczne prób drewna pozyskanych z prac archeologicznych związanych z budową autostrady A-4 ze stanowiska Milejowice 19 (ob. 53 i 280), Kraków.*
- 2001b *Analiza dendrochronologiczna prób drewna pozyskanych podczas prac archeologicznych związanych z budową autostrady A-4 ze stanowiska Milejowice 19 (ob. 914), Kraków.*
- 2003 *Analiza dendrochronologiczna prób drewna pozyskanych podczas prac archeologicznych związanych z budową autostrady A-4 ze stanowiska Milejowice 19 (studnia ob. 965), Kraków.*

PAZDUR A.

- 2001 *Sprawozdanie nr 11/2001 z wykonania oznaczeń wieku metodą C-14 w Laboratorium C-14 Instytutu Fizyki Politechniki Śląskiej w Gliwicach, Gliwice.*

Die Bebauung einer Siedlung aus der frühen Eisenzeit auf dem Fundplatz Milejowice 19, Kr. Wrocław – Versuch einer Interpretation

Zusammenfassung

In den Jahren 1999-2002 führte das Institut für Archäologie und Ethnologie der Polnischen Akademie der Wissenschaften, Abteilung Wrocław (Breslau), die Notgrabungen auf dem Fundplatz Milejowice 19, etwa 10 km südlich Breslaus, durch. Die Forschungsarbeiten wurden im Zusammenhang mit dem Bau der Autobahn A4 und geplanten Raststätten eingestellt (Abb. 1). Dadurch konnte ein Gelände von beträchtlicher Fläche 7,37 ha erforscht werden. Im Laufe der Forschungen wurden etwa 2700 archäologische Objekte freigelegt (Abb. 2). Die neu gebauten Spuren der Autobahn A4 trennten das erforschte Areal in zwei Teile (den nördlichen und den südlichen), auf denen die Arbeiten gleichzeitig und unabhängig voneinander verliefen.

Der gewonnene Befund (vor allem die Gefäßkeramik) ließ die Siedlung in die Stufe Ha C datieren. Solche Zeitsetzung bestätigen auch dendrochronologische Analysen von Brunnenbohlen (Daten von etwa 680 bis 600 v. Chr.). Im westlichen Teil des erforschten Areals wurde auf zehn Bestattungen der Aunjetitzer Kultur von der Periode I der Bronzezeit gestoßen (Abb. 2).

Durch einen großen Umfang der Arbeiten konnten u.a. mehrere Spuren von ebenerdigen Bauten in regelmäßiger Raumanordnung freigelegt werden. Jene Relikte erwiesen sich sehr interessant und quellenkundig wertvoll, denn sie brachten viele Ansatzpunkte für Erwägungen zum Bauwesen sowie zu einem Versuch einer Analyse im soziotopographischen Aspekt des erforschten Fundplatzes.

Im nördlichen Abschnitt der Forschungen (nördliche Fahrbahn) ist ein Teil der Siedlung von sehr geschlossener Bebauung, wo man zwei rechteckige Komplexe um die Plätze von annähernd 20 x 25 und 16 x 26 m (Abb. 2-4) aussondern konnte, beachtenswert.

Östlicher davon werden Umriss von einer dritten, nicht so deutlichen und unvollständigen Anordnung von vertieften und ebenerdigen Konstruktionen sichtbar, die auch um einen freien Platz lagen. Der regelmäßigste dieser Komplexe, der aus wahrscheinlich 26 ebenerdigen Bauten bestand, lag im nordwestlichen Teil des nördlichen Streifens (Abb. 3). Beachtenswert ist die überwiegend rechteckige Form der Gebäude, am häufigsten ohne zusätzliche innere Aufteilungen und durch ein Modul von acht, zehn Hauptstützen bestimmt. Die Flächen dieser Konstruktionen betragen in der Regel über 20 oder ein wenig über 30 m². In einem Fall erreichte die Fläche im angesprochenen Komplex eine Größe von 53 m², und in einem weiteren sogar 75 m² (Häuser Nr. 23 und 12, Abb. 3). Der letzte Bau wies auch sichtbare Spuren von Fundamenten oder Schwellen auf.

Beachtenswert sind auch Umriss von flachen Gräbchen von zig Metern Länge, die den besprochenen Komplex umliefen (Abb. 2, 3). Es sind wahrscheinlich Überreste von einer Einfriedung, die diese Anlage ursprünglich umschloss.

Südöstlich des angesprochenen Komplexes gibt es eine ähnliche Anhäufung von wahrscheinlich 13 ebenerdigen Bauten, die auch regelmäßig um einen Platz angelegt wurden (Abb. 2, 4). Die Topographie der Bebauung lässt ihnen eine rechteckige Form verliehen. Im angesprochenen Komplex herrschen einschiffige Häuser mit 8, seltener 6 Konstruktionspfosten vor. Östlich der längs der Nord-Süd-Achse liegenden regelmäßigen, großen und rechteckigen Pfostenhäuser wurde ein Komplex von parallel zu ihnen gelegenen Gruben ermittelt (Abb. 5). Wahrscheinlich dienten sie zur Gewinnung von lössähnlichen Stäuben, die u.a. zur Abdichtung von Hauswänden verwendet wurden, nachträglich aber als Müllgruben.

Östlich des angesprochenen Komplexes wurde auf die Umriss einer weiteren, dritten Anhäufung gestoßen (Abb. 4). Sie bestand aus mindestens 12 Häusern. Ursprünglich zählte sie mehr ebenerdige Objekte, worauf eine große Anzahl von zusammenhängenden Reihen von Pfostenlöchern hinweisen kann. Teilweise können sie Überreste von näher unbestimmbaren Einfriedungen darstellen. Dieser Teil der Ansiedlung wurde auf einem annähernd kreisförmigen Grundriss angelegt, mit dem Zentrum zwischen dem Haus Nr. 39 und 40 (Abb. 4). Um einen Kreis von etwa 50 m Durchmesser herum konnten 8 Häusern mit Nr. 36, 37, 41, 43-47 ermittelt werden.

Neben den deutlichen Konzentrationen von ebenerdigen Bauten im nördlichen Streifen wurden Relikte von selbstständigen Behausungen oder Fragmente von Ansiedlungen in der Nähe der Grabungsgrenze aufgedeckt. Insgesamt konnten mindestens 11 Relikte solcher Bauten erkannt werden (Abb. 6).

Im südlichen Teil des erforschten Fundplatzes konnten vornehmlich Relikte der ebenerdigen Bebauung geborgen werden, die im nordwestlichen und südöstlichen Teil des erforschten Areals auftraten (Abb. 2). Die Spuren von Pfostengruben waren in vielen Fällen Überreste sowohl von Häusern als auch Einfriedungen, die konkrete Anhäufungen oder Gehöfte getrennt hatten. Die Hausgrundrisse werden meistens durch sechs oder mehr Pfosten bestimmt, obwohl es manchmal auch Vier-Pfosten-Konstruktionen zu beobachten sind. Bei den Grundrissen von großen Bauten darf man wiederum annehmen, dass es regelmäßige Wohnhäuser gewesen sind. Ihre Flächen schwankten zwischen einigen zehn und zig Quadratmetern, und in einem Fall erreichte die Hausfläche 142,5 m².

Im nordwestlichen Teil dieses Streifens kamen Relikte einer offenen Siedlung zutage (Abb. 7). Es konnten in diesem Teil des südlichen Streifens 22 Pfostenkonstruktionen, wie auch über 20 vertiefte Bauten ausgesondert werden (Abb. 2, 7). Eine regelmäßiger angeordnete Bebauung konnte in östlichen Teil der nordwestlichen Anhäufung ermittelt wer-

den, wo fünf Bauten am Rand eines Kreises von etwa 40 m Durchmesser angelegt worden waren. Um den Mittelpunkt herum waren drei Bauten mit den Nr. 81-83 angebracht. Die räumliche Anordnung des westlichen Abschnitts der nordwestlichen Gruppierung ist nicht mehr so klar. An dieser Stelle wurde höchstwahrscheinlich, mindestens teilweise, das Schema einer Kreisbebauung um einen leeren Platz zwischen den Bauten Nr. 68 und 69 verwendet.

Südlich der nordwestlichen Anhäufung konnten fast ausschließlich Abbaugruben, vertiefte Bauten, Vorratsgruben sowie zwei vermutliche Brunnen erkannt werden (Abb. 2, 8). Es wurden Relikte nur eines Pfostenhauses Nr. 86 freigelegt, und in dessen Nähe ein vermeintlicher Brunnen (Ob. Nr. 770, Abb. 9).

Etwa 150 m in östlicher Richtung kamen auch vermischt Abbaugruben, vertiefte Bauten und eine zentral gelegene Behausung – das Haus Nr. 117 mit einer vermutlichen Vorratsgrube zutage (Abb. 2, 6). Nordwestlich vom Haus Nr. 117 wurden Relikte einer Bronzewerkstatt aufgedeckt.

Der zweite Siedlungskomplex des südlichen Streifens zeichnete sich sehr deutlich aus und erwies sich sehr einzigartig. Er bestand aus Überresten von ebenerdigen Bauten, Wirtschafts-, Vorrats- und Opfergruben sowie einem Brunnen. Sie lagen innerhalb einer Siedlung, die durch kreisförmige Einfriedungen umgeben war (Abb. 2, 10-12); die gesamte Anlage wies eine konzentrisch kreisförmige Anordnung auf. Die Einfriedungen wurden von einem im Westen und drei, vier (?) im östlichen Teil Kreisen von Pfostenkonstruktionen gebildet. Der innere Teil der östlichen Einfriedung blieb in Form eines Palisadengraben erhalten (Abb. 12). Im Laufe der Forschungen konnte beinahe das ganze Areal der kreisförmigen Anlage mit maximalem Durchmesser von etwa 86 erkannt werden. Die Fläche innerhalb der äußersten Palisade betrug 55 Ar.

Einem interessanteren Komplex seien die im unbebauten Bereich (Ob. Nr. 901, 902) und in der Nähe der Einfriedungen erkannten Opfergruben zuzuweisen (Ob. Nr. 442, 1642; Abb. 2, 10, 13).

In Bezug auf die Baukonstruktionen im Bereich der kreisförmigen Einfriedungen konnten unseres Erachtens 27 ebenerdige Pfostenbauten ausgesondert werden. Als ausnahmsweise gilt hierbei im Vergleich zu den anderen Bauten der größte mit einer Fläche von 142,5 m², der dabei Doppelreihen von Pfosten im Inneren oder eventuell einen Laubengang aufweist (Haus Nr. 111). Man darf nicht ausschließen, dass jener größte Bau eine soziale Funktion erfüllte oder eventuell der Sitz eines vornehmen Adligen war.

Ziemlich eigenartig war die Konstruktion des Hauses Nr. 109, das trotz nicht zu großer Breite (etwa 4,5 m in den Achsen der Pfostengruben) eine innere Pfostenreihe besaß, wohl um eine größere Last tragen zu können (z. B. wegen einer Lagerfunktion des Dachbodens; Abb. 14).

Man darf höchstwahrscheinlich annehmen, dass der angesprochene Komplex auf der Siedlung in Milejowice die sich unter dem Einfluss der Einwirkungen vom Hallstattmilieu in der Stufe Ha C vollziehenden Umwandlungen in den sozialen Beziehungen zum Ausdruck bringt. Dies äußert sich u.a. durch die Absonderung durch die örtliche „Aristokratie“ ihrer ansehnlichen Sitze, wie auch die Stelle und Form der Bestattungen (z. B. reich ausgestattetes Grab des Kriegers aus Łazy, Kr. Wołów).

Der angesprochene Komplex eines mit kreisförmigen Einfriedungen abgetrennten Teils der Siedlung in Milejowice 19 ist kein abgesondertes Beispiel aus dem Gebiet Polens. Eine analoge Form der kreisförmigen Einfriedung, obwohl nicht so ausgebaut und imposant, und dabei nur fragmentarisch erfasst, wurde auf dem Fundplatz Stary Śleszów 17, etwa 1 km in südöstlicher Richtung aufgedeckt (Abb. 1).